

Grochowski, Leonard

Udział Polski w międzynarodowym ruchu pedagogicznym w okresie międzywojennym

Rozprawy z Dziejów Oświaty 27, 177-211

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

LEONARD GROCHOWSKI

UDZIAŁ POLSKI W MIĘDZYNARODOWYM RUCHU PEDAGOGICZNYM W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Problematyka obecności Polski i jej udziału w pracach na forum międzynarodowego ruchu pedagogicznego w latach międzywojennych przedstawiona została w formie zarysu, w którym uwydatniono główne obszary zainteresowań i działań na tym polu. Zdecydowały o takim ujęciu zarówno materiały, w których zestawie przeważają źródła drukowane i to w zasadzie proweniencji krajowej, aczkolwiek skompletowane w dużym zakresie¹, jak również fakt, iż rozprawa stanowi pierwszą próbę całościowego opracowania tego interesującego zagadnienia. W związku z tym w niniejszym zarysie problemy są jedynie zasygnalizowane, a niektóre pominięto; jednakże istotne sprawy prezentujące przeciw ważny odcinek życia pedagogicznego Polski międzywojennej zostały pokazane, niejednokrotnie z uwzględnieniem kontekstu porównawczego oraz najważniejszych koncepcji i działań międzynarodowych.

Problem obecności Polski na tym forum pojawił się przed odzyskaniem niepodległości, tj. w końcowej fazie okresu rozbiorów. Fakt ten odnotowały bowiem kroniki kilku międzynarodowych kongresów i instytucji z tych lat. Polscy uczestnicy odegrali w czasie tych spotkań podwójną rolę. Prezentowali polską myśl pedagogiczną i sytuację oświatową, a także formy opieki nad dzieckiem na ziemiach polskich pod zaborem. Równocześnie stawali się ambasadorami sprawy polskiej. Podejmowali bowiem w różny sposób próby sygnalizowania na tym międzynarodowym forum faktu, iż mimo rozbiorów reprezentują Polskę —

¹ „Przegląd Pedagogiczny”, 1918—1939. „Ruch Pedagogiczny”, 1918—1939. „Rocznik Pedagogiczny”, 1923—1924, 1928—1929. „Oświata i Wychowanie”, 1929—1939. H. Radlińska: *Listy o nauczaniu i pracy badawczej*, [w:] *Z dziejów pracy społecznej i oświatowej*, *Pisma Pedagogiczne*, t. III, wstęp J. Hulewicz, wyb. i opr. W. Wyrobkova-Pawłowska, kom. W. Wyrobkova-Pawłowska i J. Wojciechowska, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964, s. 356—450. A. Zielenčzyk: *Międzynarodowe towarzystwa pedagogiczne*, „Oświata i Wychowanie”, 1930, z. 10, s. 938—959.

jak to wtedy określono — „niepodzielna”, co spotykało się z niemałym uznaniem².

Wyrazem tych tendencji były wystąpienia delegatów polskich w czasie obrad I Międzynarodowego Kongresu Wychowania Moralnego w Londynie w 1908 r. Szczególną wymowę miało przemówienie Stefanii Sempołowskiej, która w ramach prezentowanych zagadnień wychowawczych podniosła sprawę Polski jako problem moralny, a delegacja polskich uczestników wyraziła protest przeciwko uciskowi narodu i kultury polskiej przez zaborcę carskiego. Urządzono też wystawę książek polskich o tematyce związanej z wychowaniem moralnym oraz obrazów będących ilustracją walk narodu polskiego z represjami zaborców³. Wystąpienia Polaków w czasie innych kongresów miały w tym względzie charakter zawoalowany, a koncentrowały się głównie na problemach merytorycznych w zakresie pedagogiki i oświaty.

I tak w czasie obrad III Międzynarodowego Kongresu Higieny Szkolnej w Paryżu w 1910 r. prezentowali swoje poglądy m. in. higienista Stanisław Kopczyński oraz pedagodzy Eugeniusz Piasecki i Aniela Szygówna⁴. W tym samym roku w Brukseli odbył się inny Kongres, a mianowicie III Międzynarodowy Kongres Wychowania Domowego (nazwanego później Rodzinnym). Tu delegacja polska wygłosiła dwa referaty, w tym jeden przez Helenę Radlińską. Wystąpiła również Józefa Joteyko, a także zaprezentowano na tym właśnie zjeździe elementarz Mariana Falskiego, pierwszy nowoczesny podręcznik polski do nauczania dla uczniów klas początkowych, który w tym właśnie roku został opublikowany⁵.

Bruksela stanowiła w tym czasie szczególnie ośrodek przyciągający Polaków. Tu wyjątkową również dla sprawy Polski rolę odegrała Józefa Joteyko. W 1911 r. była współorganizatorem (współ z Ovidem Decrolym) I Międzynarodowego Kongresu Pedologicznego, w którym brała również udział grupa polska z Janem W. Dawidem na czele. Sprawy polskiej pedologii reprezentowały także Michalina Stefanowska, Maria Librachowa i Aniela Szygówna⁶. W następnym roku (1912) w annałach światowej nauki o dziecku odnotowano fakt założenia przez Józefę Jo-

² H. Radlińska: *Listy o nauczaniu ...*, s. 408.

³ *Ibidem*, s. 412. S. Michalski: *Wspomnienia*, [w:] *Życie i działalność Stefanii Sempołowskiej*, red. tomu N. Gąsiorowska, S. Sempołowska: *Pisma*, t. I, Warszawa 1960, s. 221—222.

⁴ *IIIe Congrès International d'Hygiène Scolaire*, Paris 2—7 août 1910, vol. I—II, Paris 1910.

⁵ H. Radlińska: *Uniwersytety ludowe w Polsce. Referat na Międzynarodowym Zjeździe Oświatowym w Brukseli*, „Przewodnik Oświatowy”, 1910, s. 437—443. M. Falski: *Nowy elementarz polski (Próba nowej metody nauki czytania). Referat wygłoszony na III Międzynarodowym Kongresie Wychowania Domowego w Brukseli, dnia 25 sierpnia 1910*. Przekł. z franc., „Szkola”, 1910, s. 691—695.

⁶ *Ier Congrès International de Pédologie*, Bruxelles, 12—18 août 1911, vol. I—II, Bruxelles 1912.

teyko, a więc Polkę, Międzynarodowego Fakultetu Pedologii⁷. W Brukseli również obradował w 1913 r. I Międzynarodowy Kongres Opieki nad Dzieckiem, w którym uczestniczyli delegaci polscy Mikołaj Korenfeld i Aleksander Mogilnicki, prezentując w obszernym referacie działalność polskich organizacji opiekuńczo-wychowawczych z terenu ówczesnego Królestwa Polskiego⁸.

Przytoczone jedynie niektóre, aczkolwiek znaczące fakty obecności Polaków na forum międzynarodowego ruchu pedagogicznego, dowodzą żywotności w tym czasie polskiej myśli pedagogicznej i oświatowych działań i stanowiły swego rodzaju wprowadzenie do tych dokonań, jakie miały miejsce w warunkach niepodległości. A udział Polski w tej zmiennej sytuacji, znaczony w niektórych dziedzinach niejednokrotnie dużą aktywnością, wyrażał się w trzech podstawowych obszarach zainteresowań teoretycznych i działań. Po pierwsze były to prace w obradach międzynarodowych kongresów, organizowanych przez międzynarodowe stowarzyszenia pedagogiczne i oświatowo-wychowawcze.

UDZIAŁ W KONGRESACH MIĘDZYNARODOWYCH ORGANIZACJI WYCHOWANIA I OŚWIATY

a) Kongresy międzynarodowych organizacji pedagogicznych i wychowawczych

Chronologicznie najwcześniej Polska w okresie międzywojennym zaznaczyła swoją obecność na forum międzynarodowych kongresów organizacji typu wychowawczego. Były to najpierw (od 1922 r.) Kongresy Międzynarodowego Stowarzyszenia Wychowania Moralnego, które podejmowały istotne problemy edukacyjne, jak rola nauczania historii dla osiągnięcia porozumienia międzynarodowego i czynniki uspołecznienia młodzieży (Genewa 1922), kodeks moralny jako podstawa wychowania i osobowość w wychowaniu (Rzym 1926), znaczenie historii dla wychowania moralnego oraz dyscyplina i autonomia w wychowaniu (Paryż 1930)⁹, a w czasie kongresu w Krakowie w 1934 r. debatowano nad zagadnieniem sił moralnych wspólnych wszystkim ludziom, ich źród-

⁷ Por. O. Lipkowski: *Józefa Joteyko, życie i działalność*, Warszawa 1968.

⁸ M. Korenfeld et A. Mogilnicki: *La protection de l'enfance dans le Royaume de Pologne. Rapport présenté au Congrès International pour la Protection de l'Enfance*, Varsovie 1913. Por. *Premier Congrès International de la Protection de l'Enfance*, vol. I—II, Bruxelles 1913.

⁹ *Troisième Congrès International d'Education Morale, Rapports et mémoires*, vol. I—II, Genève 1922. *L'Education et la solidarité, Travaux présentés au Troisième Congrès International d'Education Morale*, Neuchâtel—Paris 1922. *IVe Congrès international d'Education Morale*, vol. I—III, Rôme 1926. *Cinquième Congrès International d'Education Morale. Rapports et mémoires*, Paris 1930.

łami i rozwojem przez wychowanie¹⁰. We wszystkich tych spotkaniach brali aktywny udział Polacy, m. in. Józefa Joteyko, Oskar Halecki, Helena Radlińska, Bogdan Nawroczyński, Zygmunt Mysłakowski, Jadwiga Michałowska, Helena Witkowska, wnosząc przez referaty i wystąpienia w dyskusjach znaczący wkład w rozwiązania teoretyczne i praktyczne¹¹. Polską myśl wychowawczą z początków lat dwudziestych upowszechniały na forum międzynarodowym rozprawiane na Kongresie genewskim w 1922 r. dwie broszury wydane w wersji francuskiej, poświęcone wychowaniu obywatelskiemu i roli wychowawczej nauczania historii¹².

W tej ostatniej sprawie polscy uczestnicy wnosili ważki wkład, również w czasie obrad specjalnie zwołanej międzynarodowej Konferencji w Hadze w 1932 r. (Hanna Pohoska) oraz w debatach jednej z sekcji Międzynarodowego Kongresu Nauk Historycznych, który obradował w Warszawie w 1933 r. Na tym polu istotną rolę odegrała wśród polskich uczestników Helena Radlińska¹³.

Nieco mniejsze znaczenie miały kongresy wychowania rodzinnego, które zajmowały się sprawami wychowawczymi dziecka w jego środowisku domowym, szkolnym i rówieśniczym. Po odwołaniu planowanego i przygotowywanego również w Polsce kongresu w Madrycie w 1924 r. urządzono tylko dwa Zjazdy, a mianowicie w Liège w 1930 r. (w 25-lecie utworzenia Ligi Wychowania Rodzinnego) oraz w Brukseli w 1934 r.¹⁴ Na podkreślenie zasługuje udział w kongresie brukselskim delegacji polskiej, która reprezentowała główne środowiska i organizacje wychowawcze w Polsce z RTPD włącznie. Aktywność polskich uczestników wyrażała się w prezentacji naszych doświadczeń w aż 15 wygłoszonych referatach, które na tę okazję zostały także opublikowane w wersji fran-

¹⁰ *VIe Congrès International d'Education Morale, Cracovie 11—15 septembre 1934. Programme*, Cracovie 1934. *Sily moralne wspólne ludziom, ich źródła oraz rozwój przez wychowanie*. Praca zbior. wyd. staraniem Komitetu Organizacyjnego VI-go Międzynarodowego Kongresu Wychowania Moralnego (w Krakowie) [39 referatów w wersji pol.], Bydgoszcz 1934.

¹¹ H. Witkowska: *Międzynarodowe kongresy wychowania moralnego*, „Oświata i Wychowanie”, 1934, z. 3—4—5, s. 218—225.

¹² *Education civique en Pologne* [L. Jaxa Bykowski: *Quelques exemples de self-government dans les écoles polonaises*; A. Patkowski: *L'Esprit démocratique dans l'éducation de la jeunesse*; T. Kupczyński: *L'Instruction civique en Pologne*], éd. Comité Polonais du IIIe Congrès International d'Education Morale, Varsovie 1922. N. Gąsiorowska: *L'Enseignement de l'histoire en Pologne*, éd. Comité Polonais du IIIe Congrès International d'Education Morale, Varsovie 1922.

¹³ H. Radlińska: *Collaboration de l'histoire et des sciences pédagogiques*, oraz *De la préparation du professeur de l'histoire*, [w:] *La Pologne au VIIe Congrès International des Sciences Historiques*, Varsovie 1933. *Résumés de communications*, vol. III, Varsovie 1933.

¹⁴ J. Michałowska: *Z kongresu wychowania rodzinnego w Leodium*, „Oświata i Wychowanie”, 1930, z. 9, s. 911—914.

cuskiej. Urządzona też wystawa polska wyróżniała się wśród innych, zyskując duże uznanie¹⁵.

Kolejną chronologicznie grupę stanowiły dwa międzynarodowe związki nauczycielskie, w których pracach brały udział polskie organizacje. Był to Międzynarodowy Związek Nauczycieli Szkół Średnich, do którego należało nasze Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych. Co-roczenie urządzone kongresy z udziałem polskich pedagogów i nauczycieli podejmowały sprawy ustrojowe szkolnictwa i nauczania głównie na szczeblu średnim, a także problemy kształcenia nauczycieli, higieny szkolnej i wychowania¹⁶. Zorganizowany w 1924 r. międzynarodowy kongres w Warszawie był okazją do zaprezentowania polskich dokonań pedagogicznych i oświatowych i stanowił forum wymiany poglądów na temat dyskutowanego wówczas problemu „Koordynacji różnych rodzajów i stopni szkolnictwa”. Rzecznikami polskich orientacji w tej materii byli m. in. Bogdan Nawroczyński, Lucjan Zarzecki, Zygmunt Gąsiorowski i Zygmunt Mysłakowski¹⁷.

Drugą organizacją nauczycielską była Międzynarodowa Federacja Zrzeszeń Nauczycielskich w skład której wchodził Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych, a po reorganizacji również Związek Nauczycielstwa Polskiego. Organizowane przez Federację także co-roczone międzynarodowe kongresy wypowiedziały się w głównej mierze w sprawach zawodowych nauczycielstwa, a także dyskutowały niektóre tematy oświatowo-wychowawcze. Z charakterystycznych spraw omawianych przy aktywnym udziale przedstawicieli ZNP były takie, jak rola szkoły w służbie pokoju, nauczanie historii w duchu pacyfistycznym, relacje na linii szkoła—Kościoł—państwo i nauczyciel—państwo oraz problem przedłużenia obowiązku szkolnego do 18 roku życia¹⁸. Federacja

¹⁵ *Communications présentées au 5e Congrès International d'Education Familiale, Bruxelles 31 juillet — 4 août 1935, Varsovie 1935. Comité Polonais de l'Organisation du 5ème Congrès IEF.* J. Michałowska: *Z kongresów brukselskich (18 lipca—6 sierpnia 1935), „Oświata i Wychowanie”, 1935, z. 8—9, s. 652—659.*

¹⁶ *Kongresy międzynarodowej Federacji nauczycieli szkół średnich, „Rocznik Pedagogiczny”, 1929, s. 193—194.*

¹⁷ „Bulletin Officiel” de la Fédération Nationale des Professeurs des Ecoles Secondaires et des Ecoles Supérieures — à l'occasion du Congrès International de l'Enseignement Secondaire, nr 19, Varsovie, le 27 août 1924, A. XLIII (8). B. Nawroczyński: *Koordynacja różnych rodzajów i stopni szkolnictwa.* Cztery referaty na VI Kongres międzynarodowy nauczycieli szkół średnich [B. Nawroczyński, Z. Gąsiorowski, L. Zarzecki i Z. Mysłakowski], (w Warszawie 27—30 VIII 1924), „Przegląd Pedagogiczny”, 1924, z. 1—2, s. 1—33. Z okazji kongresu wydano zarys oświaty polskiej: K. Konarski: *Aperçu général de l'instruction publique en Pologne*, Lwów 1924, ss. 55.

¹⁸ A. Zieleńczyk: *op. cit.*, s. 948—949. H. Radlińska: *Listy o nauczaniu...*, s. 418. *Kongres Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Nauczycielskich (Kopenhaga, 23—24 VII 1938), „Ruch Pedagogiczny”, 1938/39, nr 1, s. 35—36.*

podjęła w 1936 r. plan wydawania rocznika bibliograficznego pt. „Les Annales Pédagogiques”, powierzając kierownictwo edycji Polakowi, Albinowi Jakielowi. Powołano go również do Rady Pedagogicznej organizowanych w tym czasie Międzynarodowych Uniwersyteckich Kursów Wakacyjnych dla nauczycieli¹⁹.

Następne dwie organizacje międzynarodowe mobilizowały polskich pedagogów do udziału w kongresach dopiero od połowy lat dwudziestych. Były to organizacje o charakterze pedagogicznym. Dużą wziętość miała Międzynarodowa Liga Nowego Wychowania, której agendy i siedem Kongresów miały na celu — jak to zresztą wskazuje nazwa — pogłębianie i upowszechnianie idei ruchu nowego wychowania. Zwolowane międzynarodowe kongresy podejmowały takie zagadnienia, jak wyzwolenie sił twórczych dziecka (Heidelberg 1925), sprawa wolność dziecka a nauczyciel (Locarno 1927), nowoczesna psychologia w programach szkolnych (Helsingör 1929), miejsce wychowania wobec ewolucji społecznej (Nicea 1932) i problem wolnego wychowania w wolnym społeczeństwie (Cheltenham 1936)²⁰. Kongresy te obok atrakcyjnej problematyki miały również bogatą oprawę towarzyszącą w postaci kameralnych spotkań, wycieczek, kursów, a także pociągały przez zjazdy wielu czołowych pedagogów, jak Pierre Bovet, Adolphe Ferrière i Ovide Decroly²¹.

Udział Polski w Kongresach Ligi, sygnalizowany od 1925 r., miał duży zasięg zwłaszcza od zjazdu w Locarno w 1927 r. W referatach prezentowano szczegółowe problemy pedagogiczne związane z głównym tematem kongresów oraz przedstawiano dokonania oświatowe w Polsce z podkreśleniem nowatorskich osiągnięć. Organizowano również ekspozycję polską w ramach urządzanych wystaw kongresowych²². W czasie obrad Kongresu w Locarno powołano do życia Sekcję Polską Międzynarodowej Ligi Nowego Wychowania, która otrzymała statutowe ramy w 1929 r.²³ Aktywność Sekcji Polskiej wyrażała się m. in. w tym, że

¹⁹ A. J. [Jakiel]: *Kongres Międzynarodowej Federacji Związków Nauczycielskich w Belgradzie*, „Oświata i Wychowanie”, 1936, z. 4, s. 322—323.

²⁰ M. Grzegorzewska: *IV Kongres Międzynarodowej Ligi Nowego Wychowania, Locarno 3—15 sierpnia 1927 r.*, „Polskie Archiwum Psychologii”, 1926/27, nr 4, s. 324—331. *Towards a New Education. A Record and Synthesis of the Discussions on the New Psychology and the Curriculum at the Fifth World Conference of the New Education Fellowship*, ed. for NEF by W. Boyd, London 1930. W. Rawson: *A la recherche de la liberté. Introduction par Ad. Ferrière*, Paris 1938 [tłum. z ang. materiałów kongresu w Cheltenham z 1936 r.].

²¹ H. Radlińska: *Listy o nauczaniu ...*, s. 414—415.

²² H. Radlińska: *L'Education nouvelle en Pologne*, „Pour l'Ere Nouvelle”, 1928, s. 257 [streszczenie referatu wygł. na kongresie w Locarno; były też streszczenia w językach czes., niem. i łot.]. A. Oderfeldówna: *Kartkowe zbiory rycin a samokształcenie w bibliotekach* [skrót referatu wygł. na kongresie w Locarno], „Ruch Pedagogiczny”, 1928, nr 2, s. 51—59.

²³ *Sekcja Polska Międzynarodowej Ligi Nowego Wychowania*, „Ruch Pedagogiczny”, 1928, nr 2, s. 63—64. H. Radlińska: *Listy o nauczaniu ...*, s. 422.

w 1931 urządziła w Warszawie I Słowiański Kongres Pedagogiczny, w czasie którego podjęto myśl opracowania zbiorowej historii pedagogiki narodów słowiańskich. Do czteroosobowego komitetu redakcyjnego powołano ze strony polskiej Helenę Radlińską²⁴. W kongresach Ligi brało aktywny udział wielu przedstawicieli polskiej pedagogiki i oświaty oraz pokrewnych dziedzin. Występowali na tym forum Helena Radlińska, Józef Mirski, Henryk Rowid, Anna Oderfeldówna, Bolesław Kielski, Stefan Szuman, Antoni Bolesław Dobrowolski, Jadwiga Michałowska, Maria Sokalowa²⁵.

Godne uwagi są wystąpienia polskich uczestników w czasie Kongresu Ligi w Nicei w 1932 r. Wnosiły one nowatorskie w tym czasie sprawy. Helena Radlińska poświęciła swój referat interesującej problematyce społecznych przyczyn niepowodzeń dzieci w szkole; Anna Oderfeldówna mówiła o jedności i solidarności społecznej w świecie; Józef Mirski wypowiadał się na temat pedeutologii, a Antoni Bolesław Dobrowolski o potrzebie rozszerzenia struktury organizacyjno-programowej szkoły powszechnej²⁶.

W zjazdach tych poważną grupę stanowili również nauczyciele w przeważającej większości szkół średnich. Oni to w czasie obrad międzynarodowego Kongresu w Cheltenham w 1936 r. wygłosili kilkanaście referatów na temat problemów psychologicznych, wychowawczych i dydaktycznych, aktualnych w ówczesnych szkołach polskich. Referaty te zostały opublikowane w języku angielskim w formie książki pt. *Towards New Education* i przekazane uczestnikom kongresu²⁷. Na tym też kongresie odbyło się posiedzenie Komitetu powołanego przez Ligę do prze-

²⁴ H. Radlińska: *Kultura wsi a nowe wychowanie*, [w:] *Streszczenie referatów I Słowiańskiego Kongresu Pedagogicznego*, [Warszawa] 1931. E. Semil: *I Słowiański Kongres Pedagogiczny w Warszawie*, „Ruch Pedagogiczny”, 1931, nr 7, s. 297—303.

²⁵ H. Radlińska: *The Relation of the School to the Community*, [w:] *Towards a New Education ...*, ed. by W. Boyd., s. 317—319 [streszczenie referatu wygł. na kongresie w Helsingör; ukazało się również w wersji franc.: *L'Ecole et les oeuvres sociales*, „Pour l'Ere Nouvelle”, 1930, s. 29—33]. B. Kielski: *Szkolnictwo w Polsce, jego postęp i główne zagadnienia. Referat wygł. na kongresie w Helsingör w dniu 13 sierpnia 1929 r.*, „Oświata i Wychowanie”, 1929, z. 5, s. 461—475.

²⁶ J. Mirski: *Projekt nauki o nauczycielu, czyli pedeutologii (Rzecz wygłoszona na kongresie ... w Nicei dn. 6 sierpnia 1932)*, „Oświata i Wychowanie”, 1932, z. 9, s. 846—859. A. B. Dobrowolski: *Sur l'insuffisance de l'école primaire et sur la nécessité de fonder une ligue internationale pour le minimum d'instruction scolaire*, [w:] *Congrès International de la Ligue de l'Education Nouvelle, Nice 1932*.

²⁷ *Towards New Education. Educational Laboratory, Warsaw 1936* [referaty polskich uczestników kongresu w Cheltenham]. J. Michałowska: *Udział Polski w pracach VII Międzynarodowego Kongresu Ligi Nowego Wychowania w Cheltenham (31 VII—14 VIII 1936)*, „Oświata i Wychowanie”, 1937, z. 3, s. 280—282.

badania problemu kształcenia nauczycieli. Powołano doń również kilku Polaków, w osobach Albina Jakiela, Jadwigi Michałowskiej, Józefa Mirskiego, Heleny Radlińskiej i Henryka Rowida²⁸. Liga miała w Polsce duże wzięcie.

Mniejsze natomiast zainteresowanie budziła druga tego typu organizacja, a mianowicie Światowy Związek Zrzeszeń Pedagogicznych (World Federation of Educational Associations) proweniencji amerykańskiej. Pociągał cel Związku, jakim miało być zbliżenie pedagogów wszystkich kontynentów dla utrwalenia pokoju przez wychowanie. Jednakże trudność dla wielu Europejczyków, w tym także dla Polaków, stanowiły odległości, które trzeba było pokonywać, by brać udział w kongresach urządzanych na różnych kontynentach. Dlatego też uczestników z Polski gromadziły te Zjazdy, które odbyły się w Europie. I tak w I Kongresie w Edynburgu 1925 r. udział wziął Roman Dyboski, historyk literatury polskiej i angielskiej, który sporo uwagi poświęcił roli nauki literatury w szkołach polskich oraz szkolnictwu polskiemu²⁹.

Bodaj najbardziej ważki udział zaprezentowała Polska w czasie kolejnego kongresu, który odbył się w Genewie w 1929 r. Zainteresowanie wzbudziły wystąpienia Heleny Radlińskiej, Zofii Żukiewiczowej i Stanisława Kopczyńskiego oraz wystawa urządzona przez Annę Oderfeldówną, która zaprezentowała ekspozycję materiałów do atlasu cywilizacji powszechnej, związaną z rozbudowywanym przez Paula Otleta w Brukseli Muzeum Cywilizacji Powszechnej, oraz wystawę środków naukowych samokształceniowych i pomocy szkolnych do nauki o krajach współczesnego świata³⁰. Udział Polski w kongresach lat trzydziestych na tym odcinku był mniej aktywny³¹.

²⁸ *Problemy kształcenia nauczycieli (projekt oprac. przez Komitet MLNW), „Ruch Pedagogiczny”, 1937/38, nr 1—5, s. 25—27. H. Radlińska: Listy o nauczaniu ..., s. 415—416.*

²⁹ *Proceedings of the Second Biennial Conference held at Toronto, Canada, August 7—13, 1927, World Federation of Education Associations, Augusta, Maine, USA [1927]. R. Dyboski: Światowy Kongres Nauczycielski w Edynburgu, 1925, „Ruch Pedagogiczny”, 1925, nr 8, s. 233—251. H. Radlińska: Listy o nauczaniu ..., s. 416.*

³⁰ *H. Radlińska: The International Aspect of Library Service, [w:] World Federation of Education Associations Third Biennial Congress, Geneva 1929 [idem w wersji franc. i niem.]. H. Radlińska: Listy o nauczaniu ..., s. 416—417. S. Kopczyński: Hygiene Propaganda through the Medium of the School, [w:] A World Panorama of Health Education Seen through Meetings of the Health Section of the World Federation of Education Associations — Geneva, Switzerland, July 27 — August 2, 1929, New York 1930. W. Radwan: Wystawa pomocy naukowych do nauki o krajach współczesnego świata na międzynarodowym kongresie pedagogicznym w Genewie, „Oświata i Wychowanie”, 1929, z. 5, s. 577—582. A. Oderfeldówna: Oświata a muzea, „Oświata i Wychowanie”, 1930, z. 5, s. 414—427, z. 6, s. 513—534.*

³¹ *Kongres wychowania w Oxfordzie (12—16 VII 1935), „Oświata i Wychowanie”, 1935, z. 8—9, s. 690—691. H. Radlińska: Listy o nauczaniu..., s. 418.*

b) *Kongresy międzynarodowych organizacji oświatowych i opiekuńczych*

W podobny sposób należałoby ocenić obecność Polski w pracach organizacji pedagogiczno-oświatowych, które związane były z teorią i praktyką kształcenia ogólnego. Chodzi tu mianowicie o kongres nauczania języków obcych nowożytnych, który obradował w Paryżu w 1931 r.³², następnie Międzynarodowy Kongres Geograficzny, który odbył się w Warszawie w 1934 r. i poświęcił sporo uwagi nauczaniu geografii w szkołach³³; z kolei uwaga ta dotyczy też brukselskiego kongresu nauczania z 1935 r.³⁴ i wreszcie Międzynarodowego Kongresu Nauczania Początkowego i Oświaty Ludowej w Paryżu z 1937 r., w którym udział brała Helena Radlińska³⁵.

Analogicznie sytuacja kształtowała się na polu działalności międzynarodowych kongresów organizacji kształcenia zawodowego. Spore zasługi należały się Polsce z tytułu zorganizowania w Warszawie w 1925 r. Międzynarodowego Kongresu Rolniczego, a także wystąpień polskich uczestników na temat oświaty rolniczej i potrzeb edukacyjnych ludności wiejskiej (H. Radlińska)³⁶. Mniejszą natomiast aktywność odnotowano w zapisach Kongresów Kształcenia Zawodowego w Liège (1930) i w Berlinie (1938), następnie w czasie Kongresu Kształcenia Technicznego w Barcelonie w 1934 r. oraz Kongresu Nauczania Gospodarstwa Domowego w Berlinie również w 1934 r., a także kształcenia handlowego w Pradze w 1935 r.³⁷ Małą natomiast aktywność wykazywała Polska na forum międzynarodowej organizacji filmu oświatowego, co miało swój znikomy wyraz w udziale jednego zaledwie delegata w obradach kongresu rzymskiego w 1934 r.³⁸

³² B. K[iełski]: *Z międzynarodowych kongresów pedagogicznych*, „Oświata i Wychowanie”, 1931, z. 5, s. 476—480.

³³ *Congrès International de Géographie, Varsovie 1934. Résumés des communications*, Dépôt Gen. Kasa im. Mianowskiego, Varsovie 1934.

³⁴ M. Grzegorzewska: *Sprawozdanie z prac Sekcji Wychowania Dzieci Anormalnych na Międzynarodowym Kongresie Nauczania, Bruksela 28 VII — 4 VIII 1935*, „Szkoła Specjalna”, 1935/36, nr 1, s. 41—47. J. Michałowska: *Z kongresów brukselskich...*, s. 659—672.

³⁵ *Congrès International de l'Enseignement Primaire et de l'Education Populaire. Compte Rendu*, Paris 1938.

³⁶ H. Radlińska: *Adaptation de l'enseignement primaire et du programme des écoles normales au besoins des populations agricoles. Tirage à part du Compte Rendu du XII-ème Congrès International d'Agriculture à Varsovie 21—24 juin 1926*.

³⁷ Zwięzłe informacje na ten temat w: „Oświata i Wychowanie” 1930, z. 9, s. 915—916; 1939, z. 2, s. 194—208; 1939, z. 3, s. 256—278; 1934, z. 6—7, s. 386—387; 1934, z. 6—7, s. 385—386; 1935, z. 7, s. 572—573.

³⁸ „Oświata i Wychowanie”, 1932, z. 3, s. 304—308; 1934, z. 6—7, s. 382—385.

Znaczne z kolei zaangażowanie wykazała Polska na forum międzynarodowych organizacji, które miały na celu propagowanie zdrowia i higieny młodzieży w szkołach. Odbyte w omawianym okresie trzy Międzynarodowe Kongresy Szkół na Wolnym Powietrzu budziły zainteresowanie również w Polsce. Wyrazem tego stanowiska było powołanie do życia Polskiego Komitetu Szkół na Wolnym Powietrzu oraz aktywny udział polskich delegatów w II Kongresie w Brukseli w 1931 r. i w III w 1938 r. w Bielefeld i w Hanowerze. W czasie tych zjazdów wygłoszono referaty na temat polskich dokonań w zakresie organizacji szkół na wolnym powietrzu. Dużą rolę na tym polu odegrał Stanisław Kopczyński, niezwykle aktywny higienista³⁹. Zainteresowanie Polski problematyką zdrowia dzieci i młodzieży szkolnej wyrażało się również w udziale w obradach kongresów kilku innych organizacji, a mianowicie w Międzynarodowej Konferencji Kolonii Letnich w Genewie w 1931 r., w Międzynarodowym Kongresie Wychowania Fizycznego w Budapeszcie w 1934 r., a także w Międzynarodowych Konferencjach w sprawie schronisk wycieczkowych dla młodzieży szkolnej, z których należy odnotować V spotkanie w Kopenhadze z 1936 r.⁴⁰

Duże zaangażowanie wykazywano w Polsce również na terenie dwóch międzynarodowych organizacji opiekuńczych w odniesieniu do dziecka. Z akceptacją bowiem spotkała się słynna Deklaracja Praw Dziecka, zwana Genewską, z 1923 r., dzieło Międzynarodowego Związku Pomocy dla Dziecka (UISE). Udział następnie w kongresie tegoż Związku w 1924 r. oraz w I Międzynarodowym Kongresie Dziecka w Genewie w 1925 r., w osobach Marcelego Gromskiego, Franciszka Groera i Aleksandra Mogilnickiego, był dowodem zainteresowania Polski na tym polu⁴¹. Wyrazem aktywizowania działań było podejmowanie dalszych prac w ramach utworzonego wtedy Polskiego Komitetu Pomocy Dzieciom⁴². Przykładem

³⁹ *I Kongres Międzynarodowy Szkół na Wolnym Powietrzu (Paryż, 24 VI 1922)*, „Rocznik Pedagogiczny”, 1924, s. 377, 385. *Second Congrès International des Ecoles de Plein Air, Bruxelles 6—11 avril 1931. Rapports et comptes rendus*, Bruxelles 1931. J. Błoński: *Trzeci Międzynarodowy Kongres Szkół na wolnym powietrzu (Bielefeld i Hanover, 17—23 VII 1936) i Międzynarodowa wystawa Szkół na wolnym powietrzu w Bielefeld*, „Oświata i Wychowanie”, 1936, z. 9, s. 772—780, 780—784.

⁴⁰ „Oświata i Wychowanie”, 1931, z. 8, s. 785; 1934, z. 6—7, s. 387—388; 1936, z. 5, s. 400; 1937, z. 1, s. 67—70.

⁴¹ *IVe Congrès International des Oeuvres de l'Enfance, Genève 1924. La déclaration de Genève en Pologne*, „Bulletin de l'Union Internationale de Secours aux Enfants”, 1925, nr 1, s. 14—18. *Premier Congrès Général de l'Enfant*, „Bulletin de l'Union Internationale de Secours aux Enfants”, 1925, nr 12, s. 275—276, nr 17, s. 388—389, 399—411. M. Sokalowa: *Pierwszy powszechny Kongres Dziecka (sierpień 1925, Genewa)*, „Rocznik Pedagogiczny”, 1928, s. 255—258.

⁴² M. Grzegorzewska: *La protection des enfants moralement abandonnés en Pologne*, „Revue Internationale de l'Enfant”, 1930, nr 51 [Odb. Genève 1930. Union Internationale de Secours aux Enfants, ss. 18]. H. Radlińska and

tej aktywności ze strony Polski był udział grupy dzieci polskich w zorganizowanej w 1928 r. w Genewie wystawie rysunków dzieci o tematyce wspomnianej Deklaracji Genewskiej. Wyróżniony wówczas rysunek 13-letniej Janiny Pęcherskiej umieszczony został wraz z artykułem M. Gromskiego na łamach pisma Związku⁴³.

W latach trzydziestych uaktywniła Polska swoją obecność na forum Międzynarodowego Stowarzyszenia Opieki nad Dzieckiem (UIPE) z siedzibą w Brukseli. Tu dużą aktywność wykazał Aleksander Mogilnicki, a także Stanisław Kopczyński, który na kongresie w Lizbonie w 1931 r. podejmował problem opieki lekarskiej nad każdym dzieckiem. Zagadnienie wpływu bezrobocia i kryzysu ekonomicznego na sytuację dzieci i młodzieży podejmowali polscy uczestnicy kongresu w Brukseli w 1935 r.⁴⁴ W czasie Międzynarodowego Kongresu Dziecka zorganizowanego w 1931 r. w Paryżu przez francuskie Stowarzyszenie Nauczycielek Ochron i Przedszkoli, a poświęconego wychowaniu małego dziecka, nie zabrakło Polski. Tu zainteresowanie wzbudziła ekspozycja polska urządzona w ramach wystawy kongresowej, dzieło Zofii Żukiewiczowej, specjalistki od wychowania przedszkolnego⁴⁵.

Dużą natomiast aktywność przejawiała Polska na forum Światowego Związku Kształcenia Dorosłych (World Association for Adult Education) z siedzibą w Londynie. Utworzony w trakcie przygotowań do udziału w międzynarodowym kongresie w Cambridge w 1929 r. Polski Komitet, przekształcony został w 1931 r. w stałą organizację pod nazwą Grupa na Rzeczpospolitą Polską SZKD. Na podkreślenie zasługuje szeroki zakres prac polskich uczestników obrad wspomnianego wyżej kongresu w Cambridge. Podjmowali oni węzłowe tematy związane z potrzebami rozwoju oświaty dorosłych, jak sprawa oświaty rolniczej (Zygmunt Kobyliński), organizacja i rola świetlic (Kazimierz Korniłowicz), rozwój czytelnictwa (Helena Radlińska), problem uniwersytetów ludowych (Ignacy Solarz) i potrzeba walki z analfabetyzmem (Marian B. Godecki); Antoni Konewka dał na tym forum obraz oświaty dorosłych w naszym kraju, Wincenty Lutosławski położył nacisk na podstawy filozoficzne tego nurtu oświaty, a Roman Dyboski przedstawił ideowe wartości tej oświaty. On

W. Cwajgenhaftówna: *The Influence of Unemployment on the Child in Poland*, [w:] *Children, Young People and Unemployment*, P. II The Save the Children International Union, Geneva 1932.

⁴³ J. Melchertówna, *Międzynarodowa wystawa rysunków w Genewie, listopad 1928*, „Ruch Pedagogiczny”, 1928, nr 10, s. 307—308.

⁴⁴ A. Mogilnicki: *Związek międzynarodowy ochrony dzieci*, „Rocznik Pedagogiczny”, 1924, s. 269—275, 377. J. Michałowska: *Z kongresów brukselskich...*, [1935], s. 650—675.

⁴⁵ *Międzynarodowy Kongres Dziecka (Paryż, 27 VII — 1 VIII 1931)*, „Oświata i Wychowanie”, 1931 z. 9, s. 691—692.

też wygłosił w imieniu kilku polskich uczestników referaty w wersji angielskiej oraz napisał szczegółowe sprawozdanie z kongresu ⁴⁶.

Grupa polskich działaczy oświaty dorosłych aktywizując swoją działalność również w powiązaniu ze Światowym Związkiem, brała m. in. udział w posiedzeniach Rady Związku w Wiedniu w 1931 r., a na terenie kraju tworzyła komitety, które miały na celu m. in. badania nad analfabetyzmem (M. B. Godecki), rozwój czytelnictwa i bibliotek (H. Radlińska), oświaty wiejskiej (Z. Kobyliński) i oświaty za pomocą radia (Henryk Mościcki). Ponadto Grupa dla celów informacyjno-propagandowych przygotowała do druku w wersji angielskiej *Bibliografię oświaty dorosłych* i artykuł K. Kornilowicza pt. *Zagadnienia oświaty dorosłych*, które zostały przekazane do wykorzystania wydawnictwom zagranicznym ⁴⁷. A Roman Dyboski opublikował na łamach międzynarodowego czasopisma oświaty dorosłych, a więc na potrzeby tego działu oświaty, artykuł na temat nacjonalizmu i internacjonalizmu wśród Słowian ⁴⁸.

Problemy oświatowe wreszcie, traktowane w kategoriach służby społecznej, tj. pod kątem kształcenia pracowników społeczno-oświatowych, podejmowano również na forum międzynarodowych organizacji. Były to międzynarodowe konferencje służby społecznej i szkół służby społecznej. Na tym polu główną rolę odgrywała Helena Radlińska wraz z kierowanym przez nią Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej ⁴⁹. Ona to brała czynny udział we wszystkich tych konferencjach omawianego okresu, podejmując w wygłaszanych referatach istotne problemy z dziedziny służby społecznej. W czasie I Konferencji w 1928 r. w Paryżu towarzyszył jej Ludwik Krzywicki, który dał syntetyczny obraz rozwoju w tym czasie służby społecznej w Polsce. Przygotowaną wtedy przez E. Manteuflową polską wystawę, która prezentowała trendy postępu społecznego w Polsce, uznano za jedną z naj-

⁴⁶ *Zagadnienia Oświaty Dorosłych. Dwie Konferencje ...*, cz. II: Cambridge — Wszechświatowa Konferencja Kształcenia Dorosłych — sierpień 1929, Warszawa 1930. R. Dyboski: *Wrażenia z konferencji oświatowej w Cambridge*, [w:] *Zagadnienia oświaty dorosłych ...*, s. 221—261, 268—270. *Wybrane zagadnienia oświatowe. Sześć referatów wygłoszonych na Wszechświatowej Konferencji Oświaty Dorosłych w Cambridge*, Warszawa 1931 [autorzy referatów: A. Mansbridge, W. H. Kilpatrick, J. H. B. Masterman, R. Sandler, W. Pfeleiderer i W. Flitner]. H. Radlińska: *Listy o nauczaniu ...*, s. 441.

⁴⁷ Por. „Oświata i Wychowanie”, 1931, z. 7, s. 692—693, z. 8, s. 778—780; 1932, z. 4, s. 409—412; z. 7, s. 701—703; 1933, z. 6—7, s. 554—555. „Ruch Pedagogiczny”, 1931, nr 10, s. 422—423.

⁴⁸ R. Dyboski: *Nationalism and Internationalism among the Slavs*, „The International Quarterly of Adult Education”, [London], 1933 nr 1, s. 4—7.

⁴⁹ H. Radlińska: *Ecole de Service Social et d'Education des Adultes. Université Libre de Pologne*, „Le Service Social”, [Bruxelles], 1926, nr 11—12, s. 229—231. H. Radlińska: *Przygotowania do Międzynarodowej Konferencji Służby Społecznej*, „Praca i Opieka Społeczna”, 1927, 77—78, 111—113.

lepszyc⁵⁰. Wystąpienia zaś Heleny Radlińskiej na kolejnych konferencjach wywoływały zawsze szeroki oddźwięk, a niejednokrotnie też ożywione dyskusje⁵¹. Był to niewątpliwie wymowny i ważki — również z uwagi na kompetencje naukowe Radlińskiej — wyraz wzrastającej wówczas roli Polski na forum międzynarodowych działań pedagogicznych.

UDZIAŁ W PRACACH INSTYTUCJI LIGI NARODÓW
DO SPRAW MIĘDZYNARODOWEJ WSPÓŁPRACY INTELEKTUALNEJ

a) *Polska Komisja Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej i jej komisje oświatowe*

Udział Polski w międzynarodowym ruchu pedagogicznym wyrażał się z kolei w pracach oświatowych i podejmowanych w ramach instytucji Ligi Narodów do spraw międzynarodowej współpracy intelektualnej. Były to początkowo Komisja Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej i jej organ wykonawczy Międzynarodowy Instytut Współpracy Intelktualnej z siedzibą w Paryżu. Odpowiednikiem Komisji MWI w poszczególnych krajach były Krajowe Komisje, a wśród nich również Polska Komisja MWI, założona w 1923 r. Od 1931 r. wprowadzono nową strukturę na tym polu pod nazwą Organizacji MWI przy Lidze Narodów. W jej skład wchodziły wyżej wymienione instytucje, jak Komisja, Instytut paryski i Komisje krajowe, a ponadto powołane do życia nowe, a mianowicie Sekcja MWI, Międzynarodowy Instytut Kinematografii w Rzymie oraz Komitety ekspertów, stałe i doraźne kompletowane do szczegółowych zadań⁵².

Polskę reprezentowali w tych instytucjach: w Komisji — Maria Curie-Skłodowska, a po jej śmierci Czesław Białobrzeski, w paryskim Instytucie — Jan Mrozowski i Zygmunt Zaleski. Stałym pracownikiem Ko-

⁵⁰ *Première Conférence Internationale du Service Sociale, Paris, 8—13 juillet 1928, vol. I—III*, Paris 1928. H. Radlińska: *Les écoles de service social et l'enseignement donné aux adultes*, [w:] *Première Conférence...*, vol. I [idem w wersji polskiej: *Szkoły pracy społecznej wobec zagadnienia oświaty pozaszkolnej*, „Polska Oświata Pozaszkolna”, 1929, s. 9—11]. L. Krzywicki: *Service social en Pologne*, [w:] *Première Conférence ...*, vol. I, s. 495—511.

⁵¹ H. Radlińska: *L'Education populaire au service de la culture familiale*, [w:] *Zweite International-Konferenz für Soziale Arbeit, Karlsruhe 1933* [przedruk w: „Le Service Social”, 1933, nr 1—2, s. 1—5]. H. Radlińska: *The Importance of Social and Educational Research for Planning Social Progress*, [w:] *III International Conference of Social Work, London 1936*, London [1938]. H. Radlińska: *Listy o nauczaniu ...*, s. 444—445.

⁵² Z. Zaniewicki: *Międzynarodowa Współpraca Intelktualna w roku 1931/32*, Warszawa 1933, s. 9—15. Por. B. Jaczewski: *Polityka naukowa Państwa Polskiego w latach 1918—1939*, Wrocław 1978, s. 57—58.

misji w latach dwudziestych był Oskar Halecki, kierujący sekcją współpracy międzyuniwersyteckiej Komisji. Z tego czasu pochodzą jego prace poświęcone sytuacji szkolnictwa wyższego w Europie środkowej⁵³. W latach trzydziestych był członkiem Polskiej Komisji MWI, która jako krajowy organ Organizacji MWI Ligi Narodów podejmowała działania oświatowe, a więc związane ze szkolnictwem powszechnym i średnim. Na tym polu główną i kierowniczą rolę odegrał Bogdan Nawroczyński, który wchodził również w skład Polskiej Komisji MWI⁵⁴. Komisja ta realizując nakreślone przez Ligę Narodów plany „rozbrojenia moralnego” przez szkołę i wychowanie i zbliżenia na tej drodze między narodami, podejmowała działania, które koncentrowały się w dwóch dziedzinach szkolno-oświatowych⁵⁵.

Jeden kierunek tych działań dotyczył organizowania i rozwijania korespondencji indywidualnej pomiędzy młodzieżą szkolną polską a młodzieżą szkolną innych krajów, co odbywało się za pośrednictwem szkół. Akcja ta otrzymała oficjalne miano Międzynarodowej Korespondencji Szkolnej. Paralelnie bowiem występowała w tym czasie również korespondencja zbiorowa młodzieży, którą rozwijano pod egidą kół Czerwonego Krzyża, w tym także polskiego. Dzięki zabiegom Międzynarodowego Instytutu Współpracy Intelktualnej powołano w 1929 r. Stały Komitet MKS z siedzibą w Paryżu, który koordynował prace biur krajowych⁵⁶. W Polsce korespondencja indywidualna młodzieży szkolnej z młodzieżą innych krajów, zapoczątkowana w 1921 r., obejmowała głównie młodzież francuską. Do 1932 r. nawiązano na linii polsko-francuskiej 2456 korespondencji. Zdecydowanie mniejsze wymiary odnotowano w tym czasie w odniesieniu do innych krajów⁵⁷.

W latach trzydziestych rozbudowano tę formę korespondencji. Polska Komisja MWI podjęła w 1932 r. starania o utworzenie centralnego w kraju organu MKS, co w roku następnym przyniosło powołanie do życia Polskiej Komisji MKS wraz z Komitetem Wykonawczym i Biurem. Przewodniczącym Komisji został prof. Bogdan Nawroczyński, a kierownikiem Biura Zbigniew Zaniewicki, sekretarz Polskiej Komisji MWI. Zgodnie ze statutem Międzynarodowej Korespondencji Szkolnej pracom

⁵³ B. Jaczewski: *op. cit.*, s. 58. Z. Zaniewicki: *Międzynarodowa Współpraca...*, s. 24. Broszury wyd. Société des Nations, pióra O. Haleckiego: *Tchécoslovaquie. Le livre comme instrument de travail et d'éducation*, [Genève 1923], nr 37; *Tchécoslovaquie. Les universités*, [Genève 1923], nr 38; *Hongrie. Les universités et les hautes écoles*, [Genève 1923], nr 39.

⁵⁴ Z. Zaniewicki: *Międzynarodowa Współpraca ...*, s. 30—34, 35—41. O. Halecki: *Les relations étrangères des instituts universitaires de Pologne*, „Bulletin des Relations universitaires”, 1928, nr 3—4, s. 209—212.

⁵⁵ Z. Zaniewicki: *Międzynarodowa Współpraca ...*, s. 49—51.

⁵⁶ Z. Zaniewicki: *Międzynarodowa Korespondencja Szkolna. (Historia, cel, organizacja, metody pracy)*, [Warszawa 1933], s. 4—8.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 8—12.

na tym polu przyświecały cztery cele, a mianowicie pomoc w nauce w zakresie języków obcych, oddziaływanie wychowawcze, informowanie się wzajemne o krajach ojczystych i zbliżenie międzynarodowe⁵⁸. Główny ciężar pracy spoczywał na barkach członków Biura, które zobowiązane było podejmować wszystkie czynności zarówno w kontaktach krajowych, jak również na forum międzynarodowym w odniesieniu do Sekretariatu Stałego Komitetu MKS oraz krajowych biur tej instytucjonalnej formy zbliżenia pomiędzy młodzieżą⁵⁹.

Działalność Polskiej Komisji MKS, a zwłaszcza jej Biura, którego kierownictwo po kilkuletniej kadencji Z. Zaniewickiego przejął Zbigniew Miszke, poszerzyła znacznie wymiary korespondencji naszej młodzieży szkolnej z zagranicą⁶⁰. W końcowych latach trzydziestych nawiązano dzięki pośrednictwu Biura kontakty korespondencyjne z młodzieżą aż 21 krajów głównie europejskich. Najwięcej korespondujących było we Francji, bo 567, a następnie w Rumunii — 280, potem w USA — 158, w Austrii — 140, w Niemczech — 89 itd., a także korespondujący z naszą młodzieżą wywodzili się z dalekiej Brazylii — w liczbie 12 i z Japonii — w liczbie 4. Dominującym językiem był francuski (946 korespondujących), potem niemiecki (889), a dalej angielski (370). Udział polskich szkół w wymianie tych lat sięgał około 70 głównie liceów. W sumie więc w okresie pięciolecia funkcjonowania w Polsce Biura MKS (1933—1938) nawiązano 8581 kontaktów korespondencyjnych, co miało niewątpliwie znaczną wymowę w zakresie współdziałania międzynarodowego, podejmowanego również przez polską młodzież szkolną. Polskie Biuro brało też udział w Wystawie MKS zorganizowanej przez Biuro Francuskie w ramach głównej Wystawy Powszechnej Sztuk i Techniki w Paryżu w 1937 r. Polska ekspozycja złożona z 60 obiektów wykonanych przez 16 liceów z wszystkich regionów kraju wzbudziła żywe zainteresowanie⁶¹.

Drugi kierunek działań Polskiej Komisji MWI w dziedzinie oświatowo-szkolnej dotyczył sprawy rewizji niektórych podręczników szkolnych, które stanowiły przeszkodę na drodze zbliżenia międzynarodowego. Polska Komisja utworzyła w 1933 r. specjalną komórkę w tej sprawie, pod nazwą Polskiej Podkomisji do spraw Rewizji Podręczników Szkolnych, z punktu widzenia potrzeb współpracy międzynarodowej, a jej kierownictwo powierzyła również prof. Bogdanowi Nawroczyńskiemu⁶². Podkomisja ta, po wydaniu przez Międzynarodową Komisję Współpracy

⁵⁸ *Ibidem*, s. 12—23.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 24—36.

⁶⁰ Z. Zaniewicki: *Polska Komisja Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej na progu 1936 r.* [Warszawa 1936], s. 7—8.

⁶¹ Z. Zaniewicki: *Compte rendu de l'organisation et de l'activité de la Commission Polonaise de Coopération Intellectuelle ainsi que des institutions qui lui sont affiliées ou rattachées en 1937/38, présenté par ...*, Varsovie 1938, s. 32—35.

⁶² *Ibidem*, s. 23.

Intelektualnej Ligi Narodów odpowiedniej w tej sprawie rezolucji, podjęła niezwłocznie prace nad krytyczną oceną treści podręczników, głównie historii i geografii niektórych krajów, w tym zwłaszcza ościennych.

Pierwsze prace Podkomisji w 1935 r. objęły kilka podręczników włoskich, a zwłaszcza 96 podręczników tych przedmiotów i książek zalecanych do bibliotek szkolnych w Niemczech, z których 63 pozycje uznano za niebezpieczne z punktu widzenia współpracy między narodami. Poddano ocenie w tym czasie jeszcze 50 dalszych podręczników i książek niemieckich oraz niektórych pozycji dla szkół z pięciu innych krajów⁶³. Pierwsza odzwajemniła się własnymi ocenami naszych podręczników Komisja Włosa, która dzieląc się rzeczowymi uwagami, podkreśliła też „walor pedagogiczny” naszych podręczników oraz zawarty w nich „ton serdeczności i sympatii względem Italii”⁶⁴.

Dalsze oceny podręczników w latach 1936—1937 obejmowały 311 pozycji, w tym było 147 podręczników i książek szkolnych niemieckich, 72 — czechosłowackie, 27 — łotewskich; książki i podręczniki innych krajów, m. in. Anglii, Francji, Portugalii, Szwecji, Związku Radzieckiego, liczyły od kilku do kilkunastu pozycji. Podkomisja badała również niektóre podręczniki polskie, oceniając je pod kątem „solidarności międzynarodowej”. W wyniku przeprowadzonych analiz wydała werdykt, iż mogą być wzorem „doskonałego zrozumienia międzynarodowego”⁶⁵. Sprawa zaś badań podręczników na linii polsko-niemieckiej została przesunięta najpierw na forum bilateralnych rozmów związanych z ugodą prasową. Powołane komitety w tej sprawie debatowały nad ustaleniami proceduralnymi, następnie kryteriami ocen podręczników⁶⁶, a właściwie obliczone były ze strony niemieckiej na zwłokę.

Prace Podkomisji podręcznikowej sygnalizowały potrzebę podjęcia analogicznych badań również w odniesieniu do wskazań wydanych przez władze oświatowe autorom podręczników szkolnych oraz do programów nauczania. Sprawy te przekazała Polska Komisja MWI pod rozwagę Komisjom tych krajów, z którymi Polska utrzymywała stosunki na podstawie zawartych dwustronnych konwencji. Rozważano też problem opracowania i wydania książek poświęconych historii i geografii własnego kraju przeznaczonych na użytek autorów podręczników tych przedmiotów w innych krajach. Równocześnie marzył się twórcom tej koncepcji wniosek, iż tego typu prace dałyby podręcznik historii i geografii powszechnej, zredagowany we współpracy międzynarodowej. Prace i pomysły Polskiej Komisji MWI znajdowały na forum międzynarodowym zrozumienie i poparcie⁶⁷.

⁶³ Z. Zaniewicki: *Polska Komisja ...*, s. 8—9.

⁶⁴ Z. Zaniewicki: *Compte rendu ...*, s. 24—25.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 25—28.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 29.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 30—31.

W sumie Polska Komisja MWI, inspirując i koordynując działania wyżej przedstawionych instytucji: Komisji i Biura Międzynarodowej Korespondencji Szkolnej oraz Podkomisji do spraw Rewizji Podręczników Szkolnych, pozostawała zawsze w kontakcie z Międzynarodową Komisją Współpracy Intelktualnej Ligi Narodów, a roboczo z Międzynarodowym Instytutem Współpracy Intelktualnej w Paryżu. Aktywność na tym forum wyrażała się m. in. udziałem delegacji polskiej w Konferencji Generalnej Komisji Narodowych w Paryżu w 1937 r. Ponadto do Instytutu paryskiego przesyłano w 1938 r. szczegółowe raporty, które dotyczyły problematyki oświatowej, a mianowicie oceny wyboru i rewizji podręczników szkolnych w Polsce, następnie studiów nad historią powszechną i nauczania obywatelskiego w szkołach powszechnych i średnich w Polsce oraz działalności Polskiej Komisji w zakresie rewizji podręczników szkolnych. Raporty te oparte były na solidnych materiałach dokumentacyjnych i rzeczowych studiach prezentowanych problemów⁶⁸.

b) *Komitety ekspertów w zakresie oświaty Międzynarodowej Organizacji Współpracy Intelktualnej Ligi Narodów*

W ramach Międzynarodowej Organizacji Współpracy Intelktualnej Ligi Narodów funkcjonowały również komitety ekspertów, powoływane do stałych i doraźnie określanych działań. Prace większości tych komitetów, zwłaszcza stałych, w których uczestniczyli również Polacy, jedynie pośrednio dotyczyły spraw oświatowych i pedagogicznych⁶⁹. Na podkreślenie przeto zasługuje w naszych badaniach działalność dwóch komitetów tymczasowych powołanych dla celów oświatowo-szkolnych, w których pracach brał udział i odegrał znaczną rolę przedstawiciel Polski — Marian Falski.

Pierwszy komitet utworzony został na mocy decyzji Ligi Narodów celem przygotowania reformy oświatowej w Chinach. Inicjatywa wyszła ze strony rządu chińskiego, który skierował odpowiednią petycję do Sekretariatu Ligi Narodów. Sprawą zaś realizacji wymienionej decyzji zajęły się Międzynarodowa Komisja Współpracy Intelktualnej, a zwłaszcza paryski Międzynarodowy Instytut Współpracy Intelktualnej⁷⁰, w którego gestii było również powołanie składu osobowego ekspedycji. Charakterystyczny i godny jest odnotowania w tej czynności szczegół, a mianowicie, gdy nie otrzymała aprobaty pierwsza kandydatura na specjalistę od szkolnictwa początkowego w osobie José Castillego, Hiszpana,

⁶⁸ *Ibidem*, s. 7—10.

⁶⁹ Por. Z. Zaniewicki: *Polska Komisja ...*, s. 4.

⁷⁰ E. Neugebauer: *Anfänge pädagogischer Entwicklungshilfe unter den Völkerbund in China*, Hamburg 1971. L. Grochowski: *Działalność Mariana Falskiego na forum międzynarodowym*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 1981, nr 4, s. 559—565.

profesora prawa rzymskiego, Instytut przedstawił do wyboru aż pięciu Polaków do tej specjalności, a mianowicie Józefa Mikułowskiego-Pomorskiego, Mariana Falskiego, Antoniego Konewkę, Kazimierza Kornilowicza i Władysława Radwana. Wybrano z tej grupy Mikułowskiego-Pomorskiego, lecz wobec nieprzyjęcia przez niego propozycji, typowano kandydaturę Falskiego, przewidzianego zresztą wcześniej⁷¹. Ten, jak się wydaje, na pozór drobny szczegół dowodzi, iż polscy oświatowcy i pedagodzy znani byli na forum międzynarodowym.

Jest jeszcze drugi godny odnotowania szczegół związany z aspektem krajowym składu osobowego tej ekspedycji. Paryski Instytut Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej bowiem skompletował czteroosobową grupę, do której weszli: prof. Karl Heinrich Becker z Berlina (również jako przewodniczący Komitetu), prof. Paul Langevin z Paryża, prof. Richard Henry Tawney z Londynu i dr Marian Falski z Warszawy. I właśnie w takim układzie Polska zaprezentowana została na forum Dalekiego Wschodu obok przodujących wtedy w Europie i w świecie również w zakresie dokonań oświatowych i w pedagogice krajów, jak Niemcy, Francja, Anglia. Do zadań M. Falskiego należało zbadanie i opracowanie propozycji przebudowy szkolnictwa początkowego w Chinach oraz problem walki z analfabetyzmem. Prace ekspedycji na terenie Chin trwały około 3 miesięcy w ostatnim kwartale 1931 r., a ich owocem był raport z sugestiami reform⁷².

Wkład M. Falskiego w prace grupy ekspedycyjnej wyrażał się w udziale w lustracjach wielu szkół, badaniach dokumentacji, rozmowach z przedstawicielami władz oświatowych Chin (przy pomocy tłumacza), a zwłaszcza w opracowaniu i przygotowaniu do druku raportu ze szczegółowymi propozycjami reform. Na tym polu bowiem, jak wykazały w znacznym stopniu badania E. Neugebauera⁷³, jego zaangażowanie było duże. Obok problematyki szkolnictwa początkowego, do czego był ściśle zobowiązany, opracował on również kilka podstawowych zagadnień ogólnooświatowych z krótkim zarysem historycznym szkolnictwa chińskiego włącznie. W sugerowanych wreszcie propozycjach reform wyraził własny pogląd o konieczności podjęcia przebudowy całego szkolnictwa we wszystkich jego stopniach (a nie, jak postulowali pozostali członkowie Komitetu, by działać ewolucyjnie). Ostateczna redakcja raportu była wspólnym dziełem Beckera i Falskiego⁷⁴. Opublikowano go w Paryżu w 1932 r. nakładem Międzynarodowego Instytutu Współpracy Intelktualnej w dwóch wersjach: angielskiej i francuskiej⁷⁵. Na naszym zaś

⁷¹ E. Neugebauer: *op. cit.*, s. 110—111, 114.

⁷² *Ibidem*, s. 110—184.

⁷³ *Ibidem*, s. 154—156, 153, 156, 156—157, 173—179, 184, 295.

⁷⁴ L. Grochowski: *op. cit.*, s. 564.

⁷⁵ *The Reorganisation of Education in China. By the League of Nations Mission of Educational Experts: C. H. Becker of Berlin, M. Falski of Warsaw, P. Lan-*

terenie Falski po powrocie z Chin, zaproszony przez Polską Komisję MWI, relacjonował na jej posiedzeniu w dniu 12 II 1932 prace Komitetu i własne oraz wyniki ekspedycji⁷⁶.

Pierwszą konsekwencją prac i zaleceń Komitetu ekspertów była podróż do Europy oświatowców chińskich, którzy mieli zapoznać się z funkcjonowaniem nowoczesnych systemów oświatowych w wybranych krajach. Podróż misji chińskiej trwała od września 1932 r. do lutego 1933 r., a pierwszym krajem tej wizyty była Polska⁷⁷. Nasze ministerstwo oświaty reprezentowali również Marian Falski oraz Stefan Truchim. Chińscy goście zwiedzali nasze szkoły i zapoznawali się z naszymi strukturami oświatowymi. Przyjmowani byli wszędzie bardzo serdecznie. Zrozumiała jest rzeczą, iż szczególne wyrazy wdzięczności składali na ręce ministra WRiOP oraz na forum Ligi Narodów⁷⁸. W trakcie swej wizyty byli też podejmowani w dniu 17 IX 1932 r. w siedzibie Polskiej Komisji Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej⁷⁹.

Drugi Komitet ekspertów MOWI Ligi Narodów, w którego pracach o charakterze oświatowym uczestniczył przedstawiciel Polski, ponownie w osobie Mariana Falskiego, powstał z potrzeb i dyskutowanych od 1935 r. projektów zreformowania szkolnictwa średniego na forum Komitetu Międzynarodowych Organizacji Studenckich i Komisji doradczej do spraw pracowników umysłowych Międzynarodowego Biura Pracy. Debaty te spowodowały, iż problemem zajęły się przedstawicielstwa Ligi Narodów: Międzynarodowa Komisja Współpracy Intelktualnej, a nawet Zgromadzenie Ogólne. One to z kolei zobowiązały Międzynarodowy Instytut Współpracy Intelktualnej w Paryżu do podjęcia badań w tym względzie. Instytut, prowadząc studia porównawcze nad reformą szkół średnich, zajął się problemem koordynacji różnych rodzajów i typów nauczania na poziomie średnim dla ułatwienia selekcji i orientacji progresywnej uczniów stosownie do ich uzdolnień i zamiłowań. Wykorzystano w tych pracach ankiety przeprowadzone w 32 krajach oraz prace Komitetu ekspertów powołanego w 1936 r., w szczególności postulaty wypowiedziane przez nich w czasie spotkania w Paryżu w grudniu tegoż roku oraz opracowane przez nich szczegółowe studia. Wyniki tych badań opublikowano w książce w 1938 r. nakładem MIWI w Paryżu⁸⁰.

Publikacja ta zawiera w części pierwszej studium zbiorcze o cha-

gevin of Paris, R. H. Tawney of London, Published by the League of Nations' Institut of Intellectual Cooperation, Paris 1932 [idem w wersji francuskiej].

⁷⁶ Z. Zaniewicki: *Międzynarodowa Współpraca ...*, s. 53.

⁷⁷ E. Neugebauer: *op. cit.*, s. 164, 228—233.

⁷⁸ L. Grochowski: *op. cit.*, s. 564—565.

⁷⁹ Z. Zaniewicki: *Międzynarodowa Współpraca ...*, s. 53.

⁸⁰ *La Coordination des enseignements du second degré. Enquête internationale*, Société des Nations et Institut International de Coopération Intelctuelle, Paris 1938.

rakterze podsumowania prac komitetu ekspertów pióra jego przewodniczącego Julesa Hiernaux, dyrektora generalnego Uniwersytetu Pracy i Międzynarodowego Biura Kształcenia Technicznego oraz 9 studiów szczegółowych, wśród których jest studium M. Falskiego, poświęcone wpływowi środowiska społecznego na wybór i orientację uczniów⁸¹. W części drugiej książki zamieszczono dwa dalsze studia oraz wyniki ankiety przeprowadzonej w 32 krajach, które w zwięzłych szkicach prezentowały organizację nauczania średniego, projekty koordynacji różnych typów tego nauczania i sprawy ich realizacji. Jest tu również rys tej problematyki, jaki kształtował się w Polsce⁸².

Stanowisko Falskiego wyrażone w tym studium odbiegało od poglądów innych ekspertów, którzy rozpatrywali problem koordynacji bez szerszego kontekstu społecznych uwarunkowań uczniów. Falski natomiast badając w tym czasie zagadnienie na tle tych właśnie zależności⁸³, wskazał w swym studium i podkreślił decydujący wpływ środowiska społecznego na wybór szkoły przez uczniów i ich orientację zawodową, a także na całą karierę szkolną. Postulował zatem badanie przy selekcji i orientacji ucznia najpierw roli wpływu czynnika środowiskowego. Równocześnie wskazał na wadliwość ustroju szkolnego, który służył wtedy głównie młodzieży warstw uprzywilejowanych. W konsekwencji wynikała sugestia przeprowadzenia głębokich reform ustroju szkolnego, które przyczyniłyby się do upowszechnienia nauczania podstawowego i średniego, a ujednoczone szkolnictwo średnie dawałoby podstawy przygotowania do pracy w każdym kierunku i w zależności od uzdolnień i zamiłowań uczniów⁸⁴.

UDZIAŁ W PRACACH MIĘDZYNARODOWEGO BIURA WYCHOWANIA W GENEWIE

a) *Międzynarodowe Biuro Wychowania jako instytucja prywatno-społeczna, 1926—1929*

Kolejnym obszarem obecności Polski na forum międzynarodowych działań pedagogicznych było Międzynarodowe Biuro Wychowania. Powołano je do życia w 1926 r. w głównej mierze z inicjatywy Instytutu Nauk Pedagogicznych im. Jana Jakuba Rousseau w Genewie dla reali-

⁸¹ M. Falski: *L'Influence du milieu social sur le choix et l'orientation de l'élève*, [w:] *La Coordination ...*, s. 75—80.

⁸² *Organisation des enseignements du second degré. Projets de coordinations et réalisations ... Pologne ...*, [w:] *La Coordination...*, s. 268—270.

⁸³ M. Falski: *Środowisko społeczne młodzieży a jej wykształcenie*, Warszawa 1937, Prace Referatu Statystycznego pod red. M. Falskiego, Ministerstwo WRiOP.

⁸⁴ M. Falski: *L'Influence du milieu ...*, s. 79—80. Por. rec. H. Wittlinowa, „Oświata i Wychowanie”, 1939, z. 4, s. 434—437.

zacji w płaszczyźnie międzynarodowej czterech celów, a mianowicie prowadzenia prac badawczych w dziedzinie pedagogiki i oświaty oraz wykonywania na tym polu zadań o charakterze koordynacyjnym, dokumentacyjnym i informacyjnym. W pierwszych latach swego funkcjonowania Międzynarodowe Biuro Wychowania pod dyrekcją Pierre'a Boveta, było instytucją prywatno-społeczną, opartą na funduszach tworzonych ze składek osób prywatnych i instytucji społecznych oraz z honorariów przyjmowanych z tytułu wykonywanych prac. Ta struktura zapewniała dużą niezależność w badaniach, choć nie gwarantowała stabilności podstaw materialnych Biura⁸⁵. Tym niemniej MBW wykazywało od początku swego istnienia dużą aktywność.

Po dopełnieniu koniecznych prac organizacyjnych Biuro podjęło już w 1927 r. kilka działań. Przeprowadziło w kilkunastu krajach akcję ankietową w sprawie poszerzenia Międzynarodowej Korespondencji Szkolnej oraz nad zasadnością reformy podręczników szkolnych historii. Działania te były konsekwencją debat i rezolucji podjętych przez Kongres Międzynarodowego Związku Nauczycieli Szkół Średnich w Genewie w 1926 r.⁸⁶, w którego obradach brali udział, jak była mowa wyżej, także polscy przedstawiciele. MBW zorganizowało międzynarodowy Kongres w Pradze, który debatował w dniach 16—20 IV 1927 r. nad zagadnieniem „szkoły w służbie pokoju”. Główne referaty (m. in. prof. A. Prescottta z USA) uwzględniały wyniki polskich badań, zwłaszcza F. Baumgartenówny, poświęconych postawom dzieci polskich w okresie okupacji niemieckiej w latach 1915—1918, i badań nad podręcznikami szkolnymi Hanny Pohoskiej. Helena Radlińska natomiast wygłosiła referat na temat roli międzynarodowej wymiany pomocy szkolnych⁸⁷.

O żywotności w tym czasie MBW świadczy fakt, że w krótkim okresie uruchomiono kilkanaście sekcji krajowych, w tym również sekcję polską, która wykazywała dużą aktywność w zakresie działań Biura. Do jego Rady powołano Helenę Radlińską, która reprezentowała Polskę w czasie I Zgromadzenia Ogólnego w dniach 16—18 VIII 1927 r. w gronie delegatów i członków MBW z 18 krajów. Radlińska mówiła wtedy na tym forum o ruchu nowego wychowania w Polsce⁸⁸.

⁸⁵ B. Suchodolski, G. Avanzini, R. Darcy de Oliveira, E. Egger, S. Roller, R. Stock: *Le Bureau International d'Education au service du mouvement éducatif*, Paris—Genève 1979, UNESCO BIE, s. 49—64.

⁸⁶ Por. „Ruch Pedagogiczny”, 1926, nr 4, s. 126; 1927 nr 1, s. 29—30; nr 9, s. 257—265; 1928, nr 7, s. 202—209; nr 8, s. 248—251.

⁸⁷ H. Radlińska: *Szkoła w służbie pokoju. Sprawozdanie z Międzynarodowego Zjazdu [w Pradze]. Z inicjatywy MBW*, „Przyjaciel Szkoły”, 1927, nr 5, s. 154—156. H. Radlińska: *Międzynarodowa wymiana pomocy szkolnych*, (Referat na Kongresie w Pradze), „Praca Szkolna”, 1927, s. 156—158. H. Radlińska: *Listy o nauczaniu ...*, s. 413.

⁸⁸ H. Radlińska: *Listy o nauczaniu ...*, s. 419. Por. „Rocznik Pedagogiczny”, 1928, s. 251—252; 1929, s. 187.

Wydawane wtedy pierwsze publikacje typu seryjnego („Bulletin” i „Publications”) zawierały w ramach zamieszczanych sprawozdań zwięzłe informacje o ruchu szkolnym w różnych krajach, w tym również dane o polskim szkolnictwie. Przykładem podawania także informacji o szkolnictwie polskim była niewielka książeczka wydana w 1927 r. w serii „Publications du BIE” pod nr. 1, która stanowiła rodzaj przewodnika dla zwiedzających szkoły eksperymentalne w ówczesnej Europie zachodniej. Książka ta zawiera także podstawowe dane o ustroju oświaty oraz o szkołach i zakładach eksperymentalnych w 9 krajach Europy, wśród których jest także Polska⁸⁹. Ten niejako polski *passus* książki obejmuje syntetyczne informacje o podstawowych aktach normatywnych w dziedzinie oświaty, o stopniu skolaryzacji oraz wymienia 11 szkół i zakładów wychowawczych o charakterze eksperymentalnym⁹⁰. W ten również sposób, przez pośrednictwo pierwszych publikacji MBW, zapewne nie bez wpływu polskich przedstawicieli na tym terenie, sprawa polskiej oświaty stawała się znaną na forum międzynarodowym.

Międzynarodowe Biuro Wychowania nawiązywało także w 1927 r. kontakty z niektórymi organizacjami pedagogicznymi, służąc równocześnie swoją pomocą m. in. w zakresie organizowania międzynarodowych Kongresów. Działania te dotyczyły Kongresu Międzynarodowej Ligi Nowego Wychowania w Locarno oraz Zjazdu Światowego Związku Zrzeszeń Pedagogicznych w Toronto⁹¹. W tym samym roku 1927 Biuro wspólnie z Unią Międzynarodowych Stowarzyszeń utworzyło w Brukseli Międzynarodową Komisję Pomocy Szkolnych, która uzyskała siedzibę w Palais Mondial. Komisja ta związana była z Międzynarodowym Instytutem Dokumentacji, kierowanym przez Paula Otleta i organizowanym przez Światowym Muzeum Kultury i dysponowała w swoich pracach materiałami skompletowanymi przez te instytucje, wykorzystując je jako środki dydaktyczne⁹².

Należy w tym miejscu dodać, iż powyższe instytucje stanowiły w działaniach Otleta zawiązek wielkiego muzeum cywilizacji powszechnej, a w jego planach na poły marzycielskich element składowy koncepcji tzw. Mundaneum, tj. Światowego Kompleksu pięciu podstawowych ośrodków życia międzynarodowego (politycznego, społecznego, ekono-

⁸⁹ Przewodnik wymienia następujące kraje: Niemcy, Austrię, Belgię, Danię, Hiszpanię, Francję, Włochy, Polskę i Szwajcarię — *Guide du voyageur s'intéressant aux écoles*, Genève 1927, BIE, nr 1.

⁹⁰ *Guide du voyageur ...*, s. 54—56, 50—54.

⁹¹ Por. „Ruch Pedagogiczny”, 1927, nr 5, s. 158—159.

⁹² P. Otlet i A. Oderfeldówna: *Materiał dydaktyczny. Sprawozdanie wstępne przedłożone Międzynarodowej Komisji Pomocy Szkolnych*, „Ruch Pedagogiczny”, 1928, nr 4, s. 118—124; nr 5, s. 141—144; nr 6, s. 182—184. H. Radlińska: *Listy o nauczaniu ...*, s. 426.

micznego, zdrowia i umysłowego), który miałby być uplasowany w wydzielonym niewielkim terytorium na pograniczu Francji i Szwajcarii, nazwanym Cité Mondiale. Mundaneum byłby również ośrodkiem centralnym dla analogicznych urządzeń krajowych. Dla Polski P. Otlet projektował w 1929 r. utworzenie takiej instytucji, którą nazwał Poloneum⁹³. Wprowadzana stopniowo w życie koncepcja Mundaneum na odcinku tworzenia zrębów muzeum cywilizacji powszechnej przyczyniła się do zgromadzenia znacznej liczby eksponatów, które wykorzystano jako materiały pomocnicze do nauczania szkolnego, a także zaprezentowano na wystawie w czasie Kongresu Światowego Związku Zrzeszeń Pedagogicznych w Genewie w 1929 r.⁹⁴ Służyły one także w pracach Międzynarodowej Komisji Pomocy Szkolnych, z którymi związane były działania polskich przedstawicieli.

O problemach międzynarodowej wymiany pomocy szkolnych wypowiedziała się Helena Radlińska w czasie obrad Kongresu w Pradze w 1927 zorganizowanego przez MBW, o czym była mowa wyżej. W tej dziedzinie, jak również na polu wcielania w życie wielkich koncepcji Paula Otleta związanych z Mundaneum na odcinku tworzenia Światowej centrali życia umysłowego w postaci przygotowywanego muzeum cywilizacji powszechnej, zaangażowana była przedstawicielka Polski — Anna Oderfeldówna, jego asystentka i współpracownica. Jej też zasługą było, iż upowszechniła także na gruncie polskim uniwersalistyczne plany Otleta⁹⁵. Na forum zaś międzynarodowym, dzięki pracom Radlińskiej i Oderfeldówny w ramach początkowych działań MBW i instytucji Otleta, Polska brała udział w upowszechnianiu pomocy szkolnych.

b) *Międzynarodowe Biuro Wychowania jako instytucja międzypaństwowa, 1930—1939*

Decydujący wpływ na przeprowadzenie w latach 1929—1930 i przekształcenie Międzynarodowego Biura Wychowania w instytucję o charakterze międzypaństwowym, przy zachowaniu także dawnych struktur prywatno-społecznych, w głównej mierze miały trudności finansowe. Główną podstawą materialną egzystencji Biura stały się fundusze powstałe z rocznych składek państw-członków. W grupie czterech pierwszych państw — członków założycieli była też Polska (obok Szwajcarii,

⁹³ A. O[derfeldówna]: *Mundaneum*, „Oświata i Wychowanie”, 1929, z. 5, s. 583—584. A. Oderfeldówna: *Projekt Otleta założenia Poloneum*, „Ruch Pedagogiczny”, 1929, nr 2, s. 57—59. H. Radlińska: *Listy o nauczaniu...*, s. 420—421.

⁹⁴ A. Oderfeldówna: *O pracach Międzynarodowej Komisji Pomocy Szkolnych*, Lwów 1929, s. 5—10. H. Radlińska: *Listy o nauczaniu ...*, s. 420, 426. A. Oderfeldówna: *Oświata a muzea ...*, s. 414—427.

⁹⁵ P. Otlet i A. Oderfeldówna: *Materiał dydaktyczny ...*, s. 122—124, 143—144. A. Oderfeldówna: *Oświata a muzea ...*, s. 520—534.

Hiszpanii i Ekwadoru), której roczna składka wynosiła 10 tys. franków szwajcarskich; z tego tytułu do Rady Biura (zwierzchniego organu) weszło trzech stałych delegatów polskich, a ponadto Polska zyskała możliwość angażowania swoich przedstawicieli w pracach Sekretariatu⁹⁶. Miejsca w Radzie z ramienia Polski zajmowali w początkowym okresie Maria Sokalowa, Bolesław Kielski, Jan Hellman, a w charakterze zastępcy powołano Helenę Radlińską. Do prac w sekcji naukowej Sekretariatu Biura zaangażowano z Polski Albina Jakiela. W 1931 r. utworzono komisję doradczą, do której powołano Helenę Radlińską wespół z J. Deweyem i E. Sprangerem⁹⁷. W późniejszych latach skład delegacji polskiej w Radzie zmieniał się; reprezentantami Polski byli wtedy Aleksander Kawalkowski, Seweryn Maciszewski i Albin Jakiel. W Komitecie wykonawczym była od początku Maria Sokalowa, a później Seweryn Maciszewski⁹⁸.

W prowadzonych pracach dokumentacyjno-bibliograficznych, badawczych i informacyjnych w dziedzinie oświaty i pedagogiki MBW w dalszym ciągu wykorzystywało sporządzane ankiety, kompletowane materiały statystyczne i bibliograficzne oraz opracowywane okresowe sprawozdania o kierunkach rozwoju szkolnictwa i oświaty. Na tej podstawie Zespoły Biura przygotowywały monografie, biuletyny i roczniki, które obejmowały w zwięzłych zarysach całokształt dokonań oświatowych i pedagogicznych wielu krajów w kolejnych latach. Zamieszczano w wydawnictwach Biura również wyniki wymiany poglądów i myśli, wyrażanych zarówno w corocznych posiedzeniach Rady, których było w omawianym okresie dziesięć, jak również w debatach Konferencji Ogólnych Oświaty Publicznej, które obradowały wtedy osiem razy⁹⁹.

Jednakże działalność Biura rozwijana w tym drugim okresie pod nową dyrekcją Jeana Piageta, a od strony administracyjnej przez Pedro Rossello, wykazywała — zdaniem kompetentnego świadka i uczestnika wielu z tamtych lat wydarzeń pedagogicznych, Heleny Radlińskiej — tendencje w mniejszym stopniu w porównaniu z okresem poprzednim sprzyjające samodzielności w podejmowanych badaniach. MBW nie stało się wprawdzie instytucją Ligi Narodów, ale odrębną instytucją państw.

⁹⁶ *Międzynarodowe Biuro Wychowania i jego reorganizacja*, „Oświata i Wychowanie”, 1929, z. 3, s. 337—338. B. Suchodolski, G. Avanzini *op. cit.*, s. 65—78.

⁹⁷ Por. „Oświata i Wychowanie”, 1930, z. 10, s. 998—1000; 1931 z. 6, s. 591; „Ruch Pedagogiczny”, 1930, nr 8, s. 382—383.

⁹⁸ *IV Conférence Internationale de l'Instruction Publique, Genève 15—19 juillet 1935*, [w:] *Annuaire international de l'Education et de l'Enseignement*, Genève 1936, BIE, s. 463, 464, 465.

⁹⁹ Zestawienie wykonano na podstawie wykazu wydawnictw MBW zamieszczonego jako dodatek do książki: *La formation professionnelle du personnel enseignant primaire*, 2 éd., Paris—Genève 1950, UNESCO BIE, Publications du BIE nr 116.

Coroczne zjazdy międzypaństwowe stały się konferencjami ministerstw oświaty, choć ich zalecenia nie uzyskały bezpośredniego wpływu na praktykę wychowawczą. Wydawnictwa Biura przybrały półoficjalny charakter, a ich warstwa dokumentacyjna ograniczała się do przeprowadzanych głównie przez ministerstwa prac ankietowych. Zanikły w znacznym stopniu samodzielne badania pedagogiczne. Jedyne autentyczną wartość naukową zachowały biuletyny bibliograficzne (choć nie wszechstronne) i prowadzona przez niestrudzoną Marię Butts służba informacyjna¹⁰⁰. Dla całości obrazu funkcjonowania MBW należy dodać, iż mimo powyższych tendencji Biuro kontynuując działalność wcześniejszych tego typu instytucji pedagogicznych¹⁰¹, przewyższyło je rozmachem, aktywnością i trwałością istnienia, a z pewnością tym, że stanowiło w omawianym okresie istotny czynnik we współpracy międzynarodowej na polu oświatowym i pedagogicznym.

Miała też w tym swój udział Polska, która występowała najpierw w formie sekcji krajowej skupiającej pedagogów i działaczy oświatowych, a następnie jako państwo — członek założyciel. Delegat Polski, Albin Jakiel, równoczesny stypendysta Uniwersytetu Genewskiego¹⁰², zaangażowany w sekcji naukowej Sekretariatu MBW przygotował do druku kilka prac poświęconych zagadnieniom oświatowym, które zostały wydane w serii „Publications du BIE” w latach 1932—1935. Publikacje te prezentowały istotną wówczas problematykę, a mianowicie systemy organizacji oświaty w 53 krajach (1932), organizację pracy w szkołach i wypoczynku wakacyjnego (1933), sprawę dostępu do szkół średnich (1934), zagadnienia ekonomiki oświaty publicznej (1934), problem kształcenia zawodowego nauczycieli szkół powszechnych (1935) i metody „pracy w grupach” w szkole (1935). W każdej wymienionej pozycji, zapewne staraniem autora i redaktora A. Jakiela, zamieszczono również dane dotyczące polskiej sytuacji oświatowej¹⁰³, i to również poszerzało obec-

¹⁰⁰ H. Radlińska: *Listy o nauczaniu ...*, s. 418—420.

¹⁰¹ P. Rossello: *Les précurseurs du Bureau International d'Education. Un aspect inédit de l'histoire de l'éducation et des institutions internationales*, Genève 1943, Publ. du BIE nr 80.

¹⁰² A. Jakiel doktoryzował się w Genewie w 1934 r. na podstawie rozprawy pt. *Le travail par équipes à l'école. Thèse*, Lyon 1935, 246 p. Université de Genève. Fac. des Lettres, Thèse nr 75. Mianowany docentem wykładał pedagogikę porównawczą. Zob. S. Konarski: *Jakiel Albin (1900—1944)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, Kraków 1962—1964, t. X, s. 328—329.

¹⁰³ Prace przygotowane przez A. Jakiela i wydane w serii Publications du BIE: *L'Organisation de l'instruction publique dans 53 pays*. 61 diagrammes (nr 24); *Travail et congés scolaires* (Nr 30); *Les Economies dans le domaine de l'instruction publique d'après les données fournies par les ministères de l'instruction publique* (nr 32); *L'Admission aux écoles secondaires d'après les données fournies par les ministres de l'instruction publique* (nr 34); *Le travail par équipes à l'école* (nr 39); i *La formation professionnelle du personnel enseignant primaire d'après les données fournies par les ministères de l'instruction publique* (nr 42) — S. Konarski: *op. cit.*, s. 328.

ność Polski na forum międzynarodowym, a przez prace A. Jakiela udział naszego kraju w dokonaniach pedagogicznooświatowych na tym polu.

Sprawa ta została w nowej formie podniesiona w wyniku przygotowania przez polskich autorów i opublikowania w serii wydawniczej Biura dwóch pozycji, wprawdzie o różnej objętości, poświęconych polskiej oświacie. Pierwsza, zatytułowana *Education en Pologne*, ukazała się w 1931 r. w serii monografii narodowych i stanowi pokaźne (263 s.) kompendium wiedzy o polskiej oświacie pióra kilkunastu naszych pedagogów, psychologów i oświatowców. Rolę istotną w zakresie powstania edycji odegrał Adolphe Ferrière, a jej wykonania — Jean Piaget, dyrektor MBW, i Bolesław Kielski¹⁰⁴.

Książka ta prezentowała czytelnikom publikacji MBW najpierw raport o stanie oświaty publicznej w Polsce, odczytany na kongresie Międzynarodowej Ligi Nowego Wychowania w Elsengör w 1929 r. (B. Kielskiego), następnie kierunki badań z zakresu psychologii dziecka (m. in. Stefana Baleya), problemy wychowania moralnego (m. in. Heleny Radlińskiej), wychowania estetycznego (m. in. Władysława Przanowskiego), higieny szkolnej (Stanisława Kopczyńskiego), harcerstwa (Stanisława Sedlaczka); dalej książka omawia w krótkim zarysie organizację naszego szkolnictwa i nauczania (pióra Jana Hellmana), kilka szkół i zakładów eksperymentalnych (m. in. Janiny Młodowskiej), strukturę i działania polskiej sekcji Międzynarodowej Ligi Nowego Wychowania (Heleny Radlińskiej), następnie kręśli udział polskich badaczy w pracach nad atlasem cywilizacji powszechnej (Anny Oderfeldówny) oraz podaje impresje pedagogów zagranicznych po wizycie w Polsce, w szczególności po zwiedzeniu ekspozycji oświatowej Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu w 1929 r. i kilku polskich ośrodków szkolnych (A. Ferrière'a z Genewy, D. Kacarowa z Sofii i M. Webera z Paryża)¹⁰⁵. Publikacja ta stanowiła dobrą informację o polskich dokonaniach oświatowych z lat dwudziestych. Mankamentem jej było pominięcie głównych naszych dzieł pedagogicznych¹⁰⁶, a także zarysu polskiej myśli pedagogicznej.

Informacyjny charakter dla forum międzynarodowego miała również

¹⁰⁴ *L'Education en Pologne*, Genève 1931. Publications du BIE nr 13. Série de Monographies Nationales.

¹⁰⁵ Rozdziały książki: I. L'instruction publique en Pologne... rapport..., par B. Kielski; II. Recherches psychologiques sur l'enfant [zbior.]; III. L'éducation morale [zbior.]; IV. L'éducation esthétique [zbior.]; V. L'éducation et l'hygiène, par S. Kopczyński; VI. Le scoutisme polonais, par S. Sedlaczek; VII. L'Organisation des écoles et de l'enseignement [zbior.]; VIII. Quelques expériences spéciales [zbior.]; IX. La Section polonaise de la Ligue internationale pour l'éducation nouvelle, par H. Radlińska; X. La contribution des pédagogues polonais à l'atlas de la civilisation universelle, par A. Oderfeldówna; XI. Impressions des visiteurs étrangers — A. Ferrière, D. Katzaroff, M. Weber.

¹⁰⁶ *L'Education en Pologne ...*, — rec. w: „Ruch Pedagogiczny”, 1931, nr 5, s. 228—231.

druga pozycja poświęcona jednemu tylko problemowi, tj. polskiej reformie szkolnej z 1932 r., a opublikowana w 1934 r. w serii „Publications du BIE”. Niewielka ta rozprawa licząca 40 s. jest kolejnym dziełem Albina Jakiela, wykonanym również w warsztacie badawczym sekcji naukowej Sekretariatu MBW. Dodana bibliografia obejmuje głównie artykuły polskich autorów, jednakże opublikowane na potrzeby czytelników zagranicznych w językach zachodnioeuropejskich¹⁰⁷. Dodac w tym miejscu należy, iż dwukrotna prezentacja polskiej oświaty na łamach publikacji MBW stanowiła niewątpliwe wyróżnienie Polski. Wydano wprawdzie podobnego typu pozycje, które prezentowały również problemy oświaty kilku krajów, a mianowicie Rumunii, Egiptu i Estonii, lecz były to publikacje jednorazowe¹⁰⁸. Polska zatem wyrobiła sobie na terenie MBW silną pozycję.

Obecność swoją, jak i aktywny udział, zaznaczyła Polska w czasie sygnalizowanych wyżej posiedzeń Rady i Konferencji Ogólnych Oświatowych. Polscy członkowie Rady MBW wnosili własne pomysły do działalności Biura, m. in. w sprawie gromadzenia materiałów dotyczących funkcjonowania samorządów szkolnych, organizacji roku szkolnego wraz z feriami oraz inspekcji szkolnej¹⁰⁹.

Szczególną też aktywność wykazywała delegacja polska w czasie corocznych Konferencji Oświaty Publicznej. Na tym międzynarodowym forum, zwłaszcza w drugiej połowie lat trzydziestych, z uznaniem spotykały się wystąpienia polskich delegatów, m. in. Seweryna Maciszewskiego w 1935 r. na temat kształcenia nauczycieli szkół powszechnych, a w 1936 r. referat Jadwigi Michałowskiej o problemach szkolnictwa specjalnego, wygłoszony w czasie V Konferencji w Genewie¹¹⁰. Duży wkład w zakresie wystąpień polskich delegatów odnotowano w zapisach dwóch Konferencji Oświaty Publicznej z końca lat trzydziestych. W czasie VI Konferencji w Tokio w 1937 r. Polacy wygłosili aż 16 referatów, poruszając wiele interesujących problemów oświatowych i wychowawczych. Z dużym uznaniem przyjęto wystąpienie Stefana Szumana o rozwoju kolorystyki u dzieci. W obradach zaś VII Konferencji w Genewie w 1938 r. podkreślono trzy dokonania polskie, a mianowicie sprawozdanie Jadwigi Michałowskiej na temat nauczania szkolnego i podręczni-

¹⁰⁷ *La Réforme scolaire polonaise*, Genève 1934. Publications du BIE nr 36. Série de Monographies Nationales.

¹⁰⁸ Pełny wykaz publikacji MBW zamieszczony jest w dodatku cyt. książki: *La formation professionnelle...* — por. przyp. 99.

¹⁰⁹ Por. „Oświata i Wychowanie”, 1932, z. 7, s. 704—706; 1935, z. 2, s. 127, z. 7, s. 570; 1936, z. 8, s. 682; 1937, z. 8, s. 765—766. *Rapport de la Reunion du Conseil du BIE* [1—10], w: Publications du BIE, nr 19, 20, 21, 31, 36, 44, 51, 57, 63, 69.

¹¹⁰ IV i V Międzynarodowa Konferencja Oświecenia Publicznego MBW w 1935 i 1936 r., patrz: „Oświata i Wychowanie”, 1935 z. 6, s. 471—472, z. 7, s. 568—570; 1936, z. 8, s. 679—682.

ków, głos w dyskusji w tej sprawie Albina Jakiela oraz wystawę; w której prezentowano artystyczne produkty polskich szkół zawodowych, wydawnictwa Ministerstwa WRiOP, polskie dzieła pedagogiczne i przekłady polskie dzieł obcych oraz wybrane podręczniki szkolne¹¹¹.

Sprawozdania ośmiu konferencji odbytych w latach trzydziestych, zamieszczone w serii wydawniczej MBW „Publications”, zawierają wiele istotnych i interesujących spraw i problemów, niejednokrotnie tylko sygnalizowanych czy zwięźle omówionych, którymi pasjonowano się z wielu powodów w tamtych latach. Obejmują one również wystąpienia, a w tym także niektóre ważne i oryginalne rozwiązania polskich uczestników¹¹². I w ten sposób Konferencje Ogólne Oświaty Publicznej, urządzane przez międzynarodową instytucję o charakterze też międzypaństwowym, jaką było Międzynarodowe Biuro Wychowania, odegrały mimo różnic podobną rolę co Kongresy wielu międzynarodowych organizacji pedagogicznych i oświatowych, w których obecność i udział polskich delegatów, zwłaszcza w latach trzydziestych, znaczony był dużą aktywnością. Niektóre zaś referaty i ekspozycje wystawowe, będące wyrazem dokonań oświatowych i myśli pedagogicznej Polski międzywojennej, zyskały na tym międzynarodowym forum niejednokrotnie duże uznanie.

UWAGI KOŃCOWE

Udział Polski w pracach międzynarodowego ruchu pedagogicznego wyrażał się również w kilku zespołach działań, które funkcjonowały na terenie kraju. Stanowiły niejako pośrednią formę obecności naszego kraju na tym polu. Sygnalizując jedynie tę problematykę, ograniczamy się do prezentacji najbardziej ważkich odcinków tych działań. Pierwszy dotyczył pokazania dorobku polskiej oświaty i pedagogiki w ramach urządzanej w 1929 r. w Poznaniu z dużym rozmachem Powszechnej Wystawy Krajowej. Rolę w tym odegrały również wobec gości zagranicznych — przedstawiciele światowej pedagogiki i oświaty — ekspozycje wystawowe, przygotowane z dużym talentem, i kilka publikacji poświęconych polskiemu szkolnictwu w podstawowych wersjach językowych zachodnioeuropejskich¹¹³.

¹¹¹ Na temat VI i VII Konferencji MBW w 1937 i 1938 r. w: „Oświata i Wychowanie”, 1938, z. 2, s. 203—209; 1939 z. 1, s. 84—101.

¹¹² *Conférence internationale de l'Instruction Publique (I 1932 — VIII 1939)*, w: Publications du BIE nr 34, 37, 40, 41, 45, 48, 49, 52, 53, 55, 58, 59, 60, 61, 64, 66, 67, 68, 70.

¹¹³ *Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w roku 1929* dzieło zbior. pod kier. S. Wachowiaka, t. I—IV, Poznań 1930 [Wystawa Min. WRiOP — t. III, s. 347—415]. J. Hellman: *Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu*, „Oświata i Wychowanie”, 1929, z. 1, s. 83—88. J. Hellman: *Szkolnictwo na Powszechnej Wystawie Krajowej*, „Oświata i Wychowanie”, 1929, z. 5, s. 558—563.

Drugi odcinek działań Polski na rzecz poszerzenia obecności na forum międzynarodowym obejmował sprawę podejmowania w kraju pedagogów zagranicznych. Spełniały to zadanie głównie zasygnalizowana Wystawa Poznańska z 1929 r., a następnie akcja wymiany pracowników naukowych. W związku z tym na naszym terenie bawili tej klasy pedagodzy, co Adolphe Ferrière, Pierre Bovet, Jean Piaget, Edouard Claparède, a z USA Carleton Washburne oraz Augustin Nieto Caballero z Kolumbii, którzy wygłaszali prelekcje i zwiedzali nasze ośrodki szkolne i oświatowe¹¹⁴. Echem wizyt wymienionych, jak i innych przedstawicieli obcej oświaty i pedagogiki były artykuły zamieszczone w czasopismach zagranicznych, które relacjonując spostrzeżenia kompetentnych obserwatorów naszego życia oświatowego, podkreślały również nasz dorobek w tej dziedzinie¹¹⁵.

Kolejny odcinek działań związany był z zawieraniem przez Polskę konwencjami kulturalnymi i naukowymi z niektórymi państwami Europy, m. in. z Francją, Belgią, Jugosławią, Węgrami, Bułgarią, Szwecją, Rumunią. Konwencje te obejmowały również stosunki oświatowe¹¹⁶. Sprawą poszerzania zakresu kontaktów Polski z zagranicą na polu oświatowym i pedagogicznym zainteresowane było Ministerstwo WRiOP. Agendy tegoż resortu zabiegały o zaktywizowanie działań w dziedzinie wymiany myśli pedagogicznej polskiej z zagranicą i podjęły pracę o kierunku „informacyjno-propagandowym w zakresie szkolnictwa”, co miało na uwadze również prezentację naszej oświaty na forum międzynarodowym¹¹⁷.

¹¹⁴ O przyjazdach pedagogów zagranicznych do Polski i ich relacjach i odczytach na temat naszej oświaty pisano m. in. w: „Ruch Pedagogiczny”, 1929, nr 11, s. 319; 1930, nr 1, s. 1—4, nr 2, s. 49—53, nr 4, s. 188—189; 1931, nr 2, s. 93, nr 3, s. 143, nr 6, s. 287—288; „Oświata i Wychowanie”, 1929, z. 4, s. 456, z. 5, s. 570—577; 1930, z. 3, s. 252—262, z. 5, s. 464—465; 1931, z. 1, s. 79—80, z. 3, s. 278, z. 5, s. 467—472, z. 6, s. 580—582, z. 7, 675—678; 1933, z. 4, s. 311.

¹¹⁵ Omówienia i krótkie noty recenzyjne artykułów poświęconych naszemu szkolnictwu, zamieszczonych w czasopismach zagranicznych, podają m. in.: „Sprawy Towarzystwa (TNSW)”, 1925, nr 41, s. 657; „Przegląd Pedagogiczny”, 1926, nr 21, s. 570—571; „Ruch Pedagogiczny”, 1930, nr 1, s. 46—47, nr 3, s. 129—134; 1932, nr 9, s. 285—286; „Oświata i Wychowanie”, 1930, z. 1, s. 72—73, z. 3, s. 260, z. 5, s. 439—442; 1931, z. 6, s. 582, z. 8, s. 791—792; 1932, z. 7, s. 692—693, z. 8, s. 763—769; 1933 z. 1, s. 62—63, z. 4, s. 339—340, z. 6—7, s. 583.

¹¹⁶ L. Buszkowski: *Stosunki naukowe Polski z zagranicą w roku akademickim 1930/31*, „Oświata i Wychowanie”, 1931, z. 10, s. 941—954. E. Zdrojewski: *Umowy w zakresie stosunków kulturalnych Polski z innymi państwami*, „Oświata i Wychowanie”, 1936, z. 3, s. 223—236.

¹¹⁷ J. Hellman: *Praca informacyjno-propagandowa w zakresie szkolnictwa. Z działalności Ministerstwa WRiOP*, „Oświata i Wychowanie”, 1930, z. 5, s. 377—386. Ministerstwo WRiOP. *Materiały do sprawozdania z działalności w roku 1929*, „Oświata i Wychowanie”, 1930, z. 7, s. 581—695. J. Mirski: *Z propagandy polskiej myśli wychowawczej za granicą*, „Oświata i Wychowanie”, 1930, 10, s. 924—938. *Propaganda znajomości szkolnictwa polskiego za granicą*, „Oświata i Wychowanie”, 1933, z. 6—7, s. 546—549.

Udział Polski w dokonaniach międzynarodowego ruchu pedagogicznego wyrażał się także przez recepcję myśli i praktyk pedagogicznych. Recepcja myśli i teorii pedagogicznej dokonywała się głównie przez przekłady podstawowych dzieł pedagogów i psychologów zagranicznych¹¹⁸, a także przez recenzje lub krótkie omówienia wielu prac oraz niektórych artykułów, które upowszechniano na łamach naszych ważniejszych czasopism pedagogicznych¹¹⁹. Nowatorskie rozwiązania natomiast w praktyce pedagogicznej przyjmowały się w dużym zakresie. W szczególny sposób przyswajano sobie na naszym gruncie szkolnym odmiany szkoły aktywnej, które w naszych warunkach adoptowano po wprowadzeniu niejednokrotnie niektórych poprawek, a także pod ich wpływem formułowano nowe, w tym również oryginalne koncepcje¹²⁰.

Prezentowane działania Polski na forum międzynarodowego ruchu pedagogicznego, zarówno te, które pośrednio dotyczyły tegoż forum, a zwłaszcza prace związane z kongresami międzynarodowych organizacji pedagogicznych, oświatowych i wychowawczych, dalej z instytucjami Ligi Narodów do spraw międzynarodowej współpracy intelektualnej oraz z Międzynarodowym Biurem Wychowania, wykazywały duże ożywienie i znaczną aktywność w grupach naszych pedagogów i oświatowców. W działaniach tych partycypowało wielu, w tym także spora liczba czynnych nauczycieli, głównie szkół średnich. Do grupy najbardziej czynnych i zaangażowanych na tym polu należeli m. in. Józefa Joteyko (psychologia dziecka i wychowania), Helena Radlińska (pedagogika społeczna i oświata dorosłych), Roman Dyboski (historia literatury w aplikacji również do oświaty), Oskar Halecki (historia, z odniesieniami także do szkolnictwa wyższego), Albin Jakiel (teoria i organizacja oświaty szkolnej), Bolesław Kielski (administracja oświaty), Stanisław Kopczyński (higiena szkolna), Zygmunt Mysłakowski (pedagogika), Bogdan Nawroczyński (pedagogika, dydaktyka), Anna Oderfeldówna (socjologia wychowania i kultury), Jadwiga Michałowska (organizacja wychowania i oświaty), Maria Sokalowa (administracja oświaty), Maria Grzegorzewska (pedagogika specjalna), Kazimierz Kornilowicz (oświata dorosłych), Jan Hellman (administracja szkolnictwa), Aleksander Mogilnicki (opieka nad dzieckiem), Marian Falski (ustrój i organizacja oświaty), Stefan

¹¹⁸ W. Czerniewski: *Rozwój dydaktyki polskiej w latach 1918—1954*, Warszawa 1963, s. 49—52.

¹¹⁹ „Przegląd Pedagogiczny”, „Ruch Pedagogiczny”, „Rocznik Pedagogiczny”, „Oświata i Wychowanie”, „Chowanna”, „Kwartalnik Pedagogiczny”, „Kultura i Wychowanie”, „Opieka nad Dzieckiem”, „Życie Dziecka”, „Życie Młodych”, „Szkoła Specjalna”.

¹²⁰ Por. *Eksperymenty pedagogiczne w Polsce w latach 1900—1939*. Praca zbior. Wstęp B. Suchodolskiego, materiały zebr. W. Dzierzbicka i S. Dobrowolski, Wrocław 1963, „Źródła do Dziejów Myśli Pedagogicznej”, t. VII. F. Bereźnicki: *Nowatorstwo dydaktyczne w szkolnictwie ogólnokształcącym w Polsce, 1918—1939*, Szczecin 1978, WSP.

Szuman (psychologia wychowania), Henryk Rówid (pedeutologia i szkoła twórcza), Zofia Żukiewiczowa (organizacja wychowania przedszkolnego).

Działania te wyrażały się w sumie w dwóch płaszczyznach, osiągając cel nadrzędny, ponadoświatowy. Były doskonałą okazją formułowania i wymiany koncepcji teoretycznych, a także rozwiązań i sugestii praktycznych. Były następnie idealną płaszczyzną prezentacji dokonań i dorobku oświatowego i pedagogicznego każdego kraju, w tym także naszego. Polscy przedstawiciele przy wszystkich spotkaniach międzynarodowych pokazywali nasz dorobek, uzupełniając swoje wystąpienia przez doskonale organizowane ekspozycje wystawowe. A w ramach tych wszystkich działań dokonywał się powolny i trudny zarazem proces zbliżenia międzynarodowego i utrwalania osiągniętego po zakończeniu I wojny światowej pokoju. I w tej płaszczyźnie realizowanego nadrzędnego zadania ewidentna była także obecność Polski, a jej udział w zabiegach o osiągnięcie tego celu był znaczący.

LEONARD GROCHOWSKI

POLAND'S PARTICIPATION IN THE PEDAGOGICAL MOVEMENT IN THE INTER-WAR PERIOD (1918—1939)

Summary

The international pedagogical movement excited lively interest among Poles since its beginnings. Already the first international congress of pedagogical organizations at the beginnings of the twentieth century included Polish delegates who, presenting their own achievements, also raised the problem of an "undivided" Poland which was partitioned in those years. Poles took part in the London Congress of Moral Education (1908), the Paris meeting dealing with school hygiene (1910) and the Brussels Congress of Home Education (1910), Pedology (1911) and Care of Children (1913).

The participation of Polish delegates at this forum increased considerably after independence was regained in 1918. In the inter-war period Poland became an important partner in many undertakings of this movement which took place in three areas. Extensive activities took place, above all, in international congresses of pedagogical and educational organizations namely, the International Society of Moral Education and the International Society of Family Education, The International Union of Secondary School Teachers, the International Federation of Teachers' Union, the International League of New Education and the World Association of Pedagogical Unions.

The second group comprised organizations of the education and protection type. Polish delegates also took part in those meetings although in various numbers. These congresses concerned general education and professional teaching, problems of open-air schools, summer holiday camps, physical education and country rest houses for school youth. Poland's considerable activity was seen in discussions at international congresses of the Aid for Children Society, the International Society for Care of Children and in sessions of two important organizations: the Adult Education Association and Conferences of Service and Social Schools.

Activities in this area were expressed in several forms. The basis were lectures and discussions dealing with actual problems. At this opportunity Polish solutions and achievements were presented. Those objectives were supported by Polish exhibitions (organized at congresses) of which eight excited great interest (two in Geneva, two in Paris, one in Brussels and three linked with congresses of the League of New Education). The participation of Poland in works of international organizations also included the organization of two international congresses: the International Union of Secondary School Teachers held in Warsaw in 1924 and the International Congress of Moral Education in Cracow in 1934. Moreover, within the framework of another three, congresses organized in Warsaw: Agricultural (1925), Historical Sciences (1933) and Geographical (1934), much attention was directed at the organization and work of the didactic section, i.e., the teaching of these disciplines at schools. Finally, owing to the considerable engagement in works of some international organizations, their branches were established in Poland: a section of the League of New Education, committees of the Society of Open-Air Schools, the Care of Children Society and a Polish group of the World Association of Adult Education.

Another area of Polish presence in the international pedagogical movement included institutions of the League of Nations for International Intellectual Cooperation. The Polish Commission of the International Intellectual Cooperation acting towards friendly relations among nations also through schools and education, arranged two undertakings which acquired institutional framework. They were the International School Correspondence with its own Commission and Office (since 1932) which resulted in all in more than 8500 contacts between Polish youth and that of other countries with France in the lead. The second direction of activities of the Polish International Intellectual Cooperation Commission in the field of schooling and education concerned the revision of school-books, particularly on subjects of history and geography. The Polish sub-commission established in 1933 cooperated with analogical commissions from a dozen or so countries (most extensively with Germany), which initiated a — valuable for coexistence — exchange of assessments and attitudes in certain controversial subjects in these books.

Another area of Poland's cooperation in this field at the League of Nations embraced Committees of Experts appointed for direct objectives including educational problems. M. Falski represented Poland in two of these committees. The first was the Committee (K. H. Becker, M. Falski, P. Langewin, R. H. Tawney) appointed to prepare an educational reform in China (1931—1932); the other (12 members headed by J. Hiernaux) coordinated various types of secondary schools, where the Polish delegate represented his own, separate attitude (1936, 1938). The area of all activities undertaken by the League of Nations was always its executive body — the Paris Institute of International Intellectual Cooperation.

The third area in which Poland was present was the International Bureau of Education in Geneva. Since the beginning of its existence, including the completion of the first materials and participation in the first meetings (Prague 1927) Poles cooperated with this institution. Poland held already a post at the International Bureau of Education Council and took part in the works of the International Commission of School Aids in Brussels (H. Radlińska) created with the cooperation of the I.B.E. Following the reorganization of the I.B.E. (1929—1930) Poland joined the group of the first four founder-member States. Because of this Polish delegates were members of the Council and of scientific sections of the Secretariate. A. Jakiel, a Polish worker, also played an important role in research and publication works of the Bureau. Within this context, many I.B.E. publications

dealt with problems of Polish schools and the Bureau's printing press issued works devoted to Polish education. Polish delegates always took active part in sessions of the Bureau and General Conferences.

"Final Remarks" indicate the functioning of activities in Poland linked with the international pedagogical movement. They included the General Country Exhibition in Poznań in 1929 with an excellently arranged section of education, these were information-propaganda actions of the Ministry of Education, the signing of cultural conventions with some countries, the entertaining of many foreign pedagogues in Poland and widely conducted activities directed at the reception of world-wide pedagogical thought.

Many representatives of Polish pedagogics and education, psychology and sociology of education and some historians took part in all these activities. Considerable was the share of Polish teachers particularly from secondary schools. In all, Poland's participation in the international pedagogical movement was also an expression of an active presence in activities involving international cooperation through schools and education.

Translated by Jan Rudzki

ЛЕОНАРД ГРОХОВСКИ

УЧАСТИЕ ПОЛЬШИ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ДВИЖЕНИИ В ПЕРИОД МЕЖДУ ДВУМЯ ВОЙНАМИ

Содержание

Международное педагогическое движение с самого начала вызывало живой интерес среди поляков. Уже в первых конгрессах международных педагогических организаций в начале XX в. отмечено было также участие польских делегатов, которые, представляя собственные достижения, ставили также на этом форуме в условиях захвата и раздела польских земель вопрос «неделимой» Польши. Поляки участвовали в то время в лондонском конгрессе морального воспитания (1908), парижском съезде по вопросу школьной гигиены (1910), а также брюссельских конгрессах домашнего воспитания (1910), педагогики (1911) и попечения о ребенке (1913).

Участие польских делегатов на этом форуме значительно расширилось после обретения Польшей независимости в 1918 г., так как Польша стала в период между двумя войнами серьезным партнером во многих мероприятиях этого движения, которые проводились в трех плоскостях. Местом проявления большой активности были сначала конгрессы международных педагогических организаций и организаций проводящих воспитательную работу, а именно Международного общества морального воспитания и Общества домашнего воспитания, Международного союза учителей средних школ и Международной федерации союзов учителей, Международной лиги нового воспитания и Всемирного союза педагогических обществ.

Вторую группу составляли организации просветительского и попечительского типов, в съездах которых участвовали и польские делегаты, хотя и в различной степени. Это были конгрессы посвященные вопросам обучения — общеобразовательного и профессионального, а также проблемам школ под голым небом, школьным летним лагерям, физкультуре и туристическим базам предназначенным для учащейся молодежи. О большой активности Польши свидетельствовало ее участие в прениях на конгрессах Международного союза помощи ребенку и Международного общества попечения о ребенке, а также на съезде двух значительных организаций, а именно Союза обучения взрослых и Конференции школ общественного служения.

Активность в этой области выражалась несколькими видами деятельности. Основным были доклады и выступления в прениях, в которых ставились актуальные в то время проблемы, а при случае представлялись польские решения вопросов и достижения. Эти цели преследовались при устройстве, в рамках выставок многих конгрессов, польских экспозиций, из которых восемь вызвали большой интерес (две в Женеве, две в Париже, одна в Брюсселе и три, связанные с конгрессами Лиги нового воспитания). Участие Польши в работах международных организаций выражалось также устройством двух международных конгрессов: в 1924 г. в Варшаве конгресс Международного союза учителей средних школ, а в 1934 г. в Кракове Международного конгресса морального воспитания. Кроме того, в рамках также организованных в Варшаве трех иного рода конгрессов: Сельскохозяйственного (1925), Исторических наук (1933) и Географического (1934), значительное внимание посвящено организации и работе дидактической секции, т. е. обучению этих дисциплин в школах. И, наконец, из-за значительного участия в проводимой работе некоторых международных организаций, в этих странах были созданы филиалы, а именно Лига нового воспитания, комитеты Объединения школ под открытым небом и Союз помощи ребенку, а также польская группа Всемирного союза обучения взрослых.

Второй областью осязаемого присутствия Польши в международном педагогическом движении были учреждения Лиги наций, по вопросам Международного интеллектуального сотрудничества. Образованная Польская комиссия Международного интеллектуального сотрудничества, действуя по линии сближения между народами, в том числе посредством школы и воспитания, предприняла в этой области два мероприятия, которые получили рамки общественного установления. Это была международная школьная корреспонденция со своей Комиссией и Бюро (начиная с 1932 г.), которая в сумме дала свыше 8,5 тысяч контактов между польской молодежью и молодежью других стран, во главе с Францией. Второе направление деятельности Польской комиссии интеллектуального сотрудничества, в области просвещения в школах, касалось вопроса пересмотра школьных учебников, особенно по истории и географии. Образованная в 1933 г. Польская подкомиссия стала сотрудничать с аналогичными комиссиями более десятка стран (шире всего с немцами), что положило начало ценному для мирного сосуществования обмену оценок и мнений в области некоторых спорных столкновений помещенных в учебниках.

Другой областью сотрудничества Польши на этой плоскости Лиги наций были Комитеты экспертов, создаваемые с целью решения вопросов, представляющих существенный интерес в данный момент, в том числе так же и в области просвещения. В двух этого рода комитетах принимал деятельное участие представитель Польши (М. Фальски). Первоначально это был комитет (К. Г. Беккер, М. Фальски, П. Лянжевен, Р. Р. Тоуни) образованный с целью подготовки реформы системы просвещения в Китае (1931—1932); второй, в 12 участников (под руководством Ж. Гиерно) работал над согласованием различных типов системы среднего образования, причём по этому вопросу польский представитель выражал свое особое мнение (1936, 1938). Организатором всех начинаний, предпринимаемых под покровительством Лиги наций, был неизменно ее исполнительный орган — парижский Институт Международного интеллектуального сотрудничества.

Наконец третьей областью присутствия Польши на этом форуме было Международное бюро воспитания в Женеве. С момента своего образования (1926) оно стало местом проявления деятельности поляков, между прочим при комплектировании первых материалов, а также своим участием в первых съездах (Прага 1927). У Польши уже в то время было постоянное место в Совете Международного бюро воспитания, а также она принимала участие, посредством своих представителей, в работе образованной при содействии с Бюро Международной комиссии наглядных пособий для школ, с местопребыванием в Брюсселе (Г. Радлинска). После реорганизации Международного бюро воспитания (1929—1930) Польша вошла в состав первых четырёх государств-учредителей, в силу чего польские делегаты входили в состав Совета, а также научных секций Секретариата. В исследовательских и издательских мероприятиях Бюро значительную также роль сыграл польский представитель (А. Якель). В этом контексте, многие публикации Международного бюро воспитания учи-

ывали проблематику польской школы, а из книгопечатного издательства Бюро вышли две работы посвященные просвещению в Польше. Делегации Польши всегда принимали активное участие в заседаниях Бюро и Конференциях общего характера.

В «заключительных замечаниях» сигнализируется функционирование нескольких мероприятий, проводимых на территории страны в связи с международным педагогическим движением. Всеобщая хозяйственная выставка в Познани в 1929 г., с прекрасно оформленной просветительской экспозицией, были также кампании информационного характера, которые вело Министерство просвещения, в области пропаганды, заключения договоров, относительно сотрудничества в области культуры, с некоторыми странами и приглашение в Польшу многих педагогов из других стран; наконец, это была широко проводимая деятельность содействующая восприятию мировых достижений педагогической мысли.

Во всех этого рода действиях принимали участие многие из представителей польской педагогики и просвещения, кроме того психологи и социологи воспитания, а также некоторые историки. Значительно было также участие польских учителей, особенно средних школ. В итоге — участие Польши в международном педагогическом движении было также проявлением активного присутствия в мероприятиях проводимых в пользу международного сотрудничества посредством школы и воспитания.

Перевела К. Клёша